Izvorni znanstveni rad
UDK 94(497.5 Dubrovnik)”1914/1918”
673.5(497.5 Dubrovnik)(091)
739.5(497.5 Dubrovnik)(091)
Primljeno: 14.7.2012.

REKVIZICIJE ZVONA U PRVOM SVJETSKOM RATU NA PODRUČJU DUBROVAČKE BISKUPIJE

ĐIVO SJEKAVICA

SAŽETAK: Na temelju izvorne građe Arhiva Dubrovačke biskupije, Konzervatorskog arhiva u Splitu i Državnog arhivu u Dubrovniku te onodobne periodike donesen je proces dviju rekvizicija zvona na području Dubrovačke biskupije, koje je u razdoblju Prvog svjetskog rata provodila Austro-Ugarska Monarhija. U radu je najznačajniji prostor posvećen zvonima salivenima u razdoblju srednjeg i novog vijeka, za koja je tadašnja vlast odlučila da se neće oduzeti u ratne svrhe, tj. pretaliti za izradu topova i municije.

Ključne riječi: Dubrovačka biskupija, Austro-Ugarska, zvona, rekvizicija, Prvi svjetski rat
Keywords: Dubrovnik bishopric, Austro-Hungarian Monarchy, bells, requisition, World War I

Uvod

Posljednje godine života Austro-Ugarske Monarhije nemirno su protekle u vihoru Prvog svjetskog rata. Teško ratno stanje osjetila je i Katolička crkva, tj. njene biskupije i nadbiskupije u Monarhiji. Posljedica tome su i dvije rekvizicije crkvenih zvona koje je u navedenom razdoblju izvršila dvojna Monarhija. Prinudno oduzimanje crkvenih zvona za ratne svrhe vršeno je zbog toga što je bronca, najprikladnija kovina za izradu topova, ujedno i materijal od kojega su izrađivana zvona. Ona je bila jedini nehrđajući metal koji se mogao koristiti za izradu topova. Bronca za izradu topova nije morala biti tako kvalitetna kao

Đivo Sjekavica, profesor povijesti i dipl. arheolog. Adresa: Između dolaca 6, 20 236 Mokošica. E-mail: divos_du@yahoo.com

ona za izradu zvona – u njoj je moglo biti više raznih primjesa.[1] Člankom »Osvrt na rekviziciju zvona u Hrvatskoj« Viktor Hoffiler napomenuo je da se zvona sastoje “iz po prilici četiri petine bakra i jedne petine kositra.”[2] Lukša Beritić je dodatno pojasnio da se legura (bronca) za topove sastoji od cca. 90% bakra i 10% kositra, a ona pak za zvona, kako je već rečeno, od cca. 80% bakra i 20% kositra.[3] Navedene činjenice bile su dovoljan razlog da se u Austriji i Njemačkoj u godinama Prvog svjetskog rata u topovske cijevi pretali 80.000 zvona.[4]

U *Maloj trilogiji* Ivo Vojnović se osvrnuo na rekvizicije zvona u ratne svrhe, o čemu je rekao slijedeće:

> “(…) Svetogrgje bi tad ispunjeno. Sotona skinu s crkava zvona pa u zadnjem bijesu paklenog izazova oglušenoj Vječnoj Pravdi, baci ih u plamen i tako te vjesnike Božjeg Mira pretali u zjala smrti i rasula. (…)”[5]

Slika 1. *Groblje zvona* 1916. godine (preneseno iz: I. Bosilj, *Zvona*. Zagreb: Graphis, 2000: 8)

---

[1] Ivan Bosilj, *Zvona*. Zagreb: Graphis, 2000: 8.

[2] Viktor Hoffiler, »Osvrt na rekviziciju zvona u Hrvatskoj.« *Sveta Cecilija* 1 (1919): 7. Preuzeto s portala Stari hrvatski časopisi, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2009.

[3] Lukša Beritić, »Ivan Krstitelj de Tollis.« *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 8 (1954): 49.

[4] I. Bosilj, *Zvona*: 8.

Članovi konzervatorskih ureda nadzirali su rekviziciju crkvenih zvona na području Trojednice. Na području hrvatskih zemalja pod Krunom Svetog Stjepana postojalo je osam sabirališta u kojima su zvona ležala spremna da budu odvezena u tvornice, gdje ih je trebalo pretaliti u topove. Nadzor nad ovim sabiralištima vodili su Viktor Hoffiler i Vladimir Tkalčić. Oni su pregledali oko 3.000 zvona koje je dalo skinuti Vojno zapovjedništvo u Zagrebu. Zvona koja su bila rekvirirana na području Dalmacije sabirana su u Splitu, Šibeniku, Slavonskom Brodu, Dubrovniku, Gružu, Grudi, Metkoviću, Zelenici i Zadru. Nadzor nad sabiralištima u Splitu, Šibeniku, Kninu i Slavonskom Brodu vodio je Frane Bulić. Pregled zvona u Zadru vršio je konzervator Josip Bersa, dok je ostala sabirališta dalmatinskih zvona nadzirao Božo Cvjetković. Prema Buliću, Vojno zapovjedništvo iz Mostara uzelo je 1.500 zvona iz Dalmacije.[6] Rekvirirana zvona polazila su u Beč s riječkog, karlovačkog i zagrebačkog kolodvora. U to vrijeme otpremljeno je 100 vagona zvona iz čitave Trojednice. Viktor Hoffiler vodio je nadzor nad otpremom zvona sa zagrebačkog Glavnog kolodvora i neka je uspio spasiti.[7] Isto je uspjelo muzealcu i konzervatoru Gjuru Szabu. On je sa zagrebačkog Zapadnog kolodvora kriomice odvukao zvona iz Dalmacije i sakrio ih u mrtvačnicu Vojne bolnice.[8]

Godina 1915.

Dokumentacija o rekvizicijama zvona Dubrovačke biskupije pohranjena je u Arhivu Dubrovačke biskupije[9] i arhivu Konzervatorskog ureda u Splitu. *List Dubrovačke biskupije* i *Prava Crvena Hrvatska*, dubrovački listovi koji su izlazili u vrijeme Prvog svjetskog rata,[10] također svjedoče o prinudnom oduzimanju zvona Dubrovačke biskupije za ratne svrhe.

---

[5] Ivo Vojnović, *Mala trilogija*. Dubrovnik: Matica hrvatska Dubrovnik, 1999: 109.

[6] Kamilo Dočkal, *Naša zvona i njihovi lijevaoci*. Zagreb: Diecezanski muzej Zagrebačke nadbiskupije, 1942: 52-53.

[7] Snježana Pavičić, »Prilog poznavanju crkvenih zvona Hrvatske.« *Peristil* 41 (1998): 44.

[8] I. Bosilj, *Zvona*: 9.

[9] *Gradnje i popravci - crkve, župne kuće, nabave zvona* (dalje: *Gradnje i popravci*), sig. 2, ser. 3, pser. 5, kut. br. 1 (Arhiv Dubrovačke biskupije, dalje: ADB).

[10] Ivo Perić, »Dubrovačka periodika od 1848. do 1918. godine.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku* 18 (1980): 366.

Slika 2. Karta Dubrovačke biskupije (preneseno iz: Jakša Raguž, *Ohrabri se narode moj*. Dubrovnik: Dubrovačka biskupija; Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Samobor: Meridijani, 2011: 8-9)

U Arhivu Biskupije sačuvan je dopis Dalmatinskog namjesništva namijenjen Biskupskom ordinarijatu u Dubrovniku. Datiran je 31. svibnja 1915. godine. Najstariji je to dokument vezan uz ovu problematiku. Njime je Namjesništvo upozorilo Ordinarijat da ubrza akciju sabiranja kovina za ratne svrhe. Ujedno, namjesnik Attems obavijestio je Ordinarijat da u Biskupiji kod većeg broja crkava postoje zvona koja su bila suvišna u svakodnevnoj službi te bi se mogla besplatno ustupiti vojnoj upravi. Ujedno napominje da se i kod popisa, koji bi se trebao obaviti u roku od osam dana, pripazi na smjernice Ministarstva za bogoštovlje i nastavu koje je upozoravalo da se od taljenja sačuvaju zvona povijesne i umjetničke vrijednosti.[11]

Popisivanje zvona u crkvama Dubrovačke biskupije nije izvršeno u vremenskom roku koji su željele austrijske vlasti. Jasno je to iz dopisa koje je Dalmatinsko namjesništvo poslalo Biskupskom ordinarijatu u Dubrovniku 17. lipnja 1915. U njemu se navodi da "Ordinarijat izvoli prijatnom pospješnošću" odgovoriti na već spomenuti dopis od 31. svibnja iste godine.[12] Dubrovački biskupski

[11] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 360, 31. 5. 1915.
[12] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 389, 17. 6. 1915.

ordinarijat Namjesništvu je odgovorio sedam dana nakon drugog dopisa. Netom nakon primitka dopisa pojedine su župe obaviještene da trebaju dostaviti traženi popis zvona, ali da to još niti jedna nije učinila. Iz Biskupskog ordinarijata pretpostavljaju, što su i naveli u dopisu, da se po župama Dubrovačke biskupije neće naći mnogo suvišnih zvona koja bi bila darovana u ratne svrhe.[13] Na adresu Ordinarijata ubrzo su počeli stizali dopisi iz stonskog, pelješkog, korčulanskog i dubrovačkog dekanata.

Iz stonskog dekanata obavijestili su Ordinarijat da u tamošnjem dekanatu postoji jedno zvono, i to na samostanu Sv. Nikole u Stonu, koje su tamošnji franjevci voljni besplatno ustupiti vojnoj upravi.[14]

Od *crkovinarstava* pelješkog dekanata, tri su bila spremna ustupiti po jedno zvono. Bili su to Trpanj, Vrućica i Orebić.[15]

Korčulanski dekanat javio je Ordinarijatu da u gradu nema raspoloživih zvona za ratne svrhe. No, napominje se da je primljeno izvješće s Lastova, najudaljenijeg otoka koji pripada Dubrovačkoj biskupiji.[16] Priloženo je izvješću korčulanskog dekanata i u njemu stoji da je tamošnji župnik, Baro Antica-Macan, izvijestio korčulanski dekanat da tamošnje *crkovinarstvo* ima četiri oštećena zvona koja stavlja na raspolaganje ratnoj upravi.[17]

Dubrovački dekanat Ordinarijatu je poslao opsežno izvješće o prikupljanju zvona za vojnu upravu. U njemu se navodi da su na poslane kolorednice sva *crkovinarstva* odgovorila da "nemadu raspoloživih zvona za moć dati ratnoj upravi."[18] Niko Zlovečera obavijestio je dubrovački dekanat da u Gružu nema suvišnih zvona koja se mogu poslati vojnoj upravi na taljenje i napomenuo je da crkva Sv. Mihajla u Lapadu posjeduje tri zvona. Veliko zvono ima povijesnu vrijednost pošto je saliveno po svoj prilici u Dubrovniku i to šest godine nakon Velike trešnje. Za treće zvono navodi da je izliveno 1784. godine. Zlovečera pretpostavlja da bi se vojnoj upravi mogla ustupiti zvona Sv. Mihajla, no samo "ako bi bila sila."[19] O sudbini lapadskih zvona nije odlučivao župnik u Gružu, jer su ona bila u vlasništvu bratstva Sv. Mihajla.[20] Treba napomenuti da se

[13] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 389, 23. 6. 1915.
[14] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 431, 3. 7. 1915.
[15] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 401, 14. 7. 1915.
[16] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 510, 19. 7. 1915.
[17] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 90, 12. 7. 1915.
[18] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 23, 12. 7. 1915.
[19] *Gradnje i popravci*, kut br: 1, br. 235, 29. 6. 1915.
[20] *Gradnje i popravci*, kut br: 1, br. 23, 12. 7. 1915.

crkva Sv. Mihajla tada nalazila pod Gruškom župom, koja je obuhvaćala područja zapadno od Grada, tj. poluotok Lapad i područje od Kantafiga do Pila.[21] Godine 1968. tadašnji dubrovački biskup, Severin Pernek, donio je Dekret o diobi Župe Sv. Mihajla Gruž - Lapad i o osnivanju nove gruške župe Sv. Križa.[22] Nakon pogleda 53 godine unaprijed, valja napomenuti da je dekanatski ured u svom dopisu od 12. lipnja 1915. godine izvijestio Ordinarijat da neka *crkovinarstva*, mahom iz zapadnog dijela dekanata, "nijesu do sad ništa odgovorili" na poslanu im koloredničcu.[23] Nakon prvih dopisa dekanata, 10. srpnja 1915. godine Ordinarijat je dopisom javio Namjesništvu da su po dva zvona dragovoljno ustupili crkva Sv. Vlaha u Dubrovniku i kapucini u Lapadu, a po jedno dominikanci u Dubrovniku i franjevci u Stonu.[24] Deset dana kasnije Biskupski ordinarijat poslao je Namjesništvu u Drnišu dopis, u kojem ga obavještava da su tri *crkovinarstva* pelješkog dekanata spremna pridonijeti vojnoj upravi s po jednim zvonom.[25] Vice Vodopić, župnik župe Mrcine koja se od 1959. godine zove župa Dubravka,[26] izvijestio je Ordinarijat da u ovoj župi postoji zvono koje je moguće ustupiti u ratne svrhe. Na župnikov poticaj, bratstvo ove župe sa sjeveroistoka Konavala bilo je spremno ustupiti za ratne svrhe zvono iz kapele Male Gospe u Dunavama.[27] Vijest župnika Vodopića Ordinarijat je dopisom proslijedio Namjesništvu u Drnišu.[28]

Dana 7. kolovoza 1915. godine Biskupski ordinarijat u Dubrovniku zaprimio je dopis i najistočnijeg, konavoskog dekanata. U njemu stoji da u konavoskom dekanatu postoje tri crkvena zvona koja bi se mogla besplatno ustupiti vojnoj upravi za ratne svrhe. Bila su to zvona iz župnih crkava u Pridvorju i Pločicama, te crkve Sv. Križa u Đurinićima. U dopisu je napomenuto da bi o ustupanju zvona iz Pločica naknadno trebalo "odlučiti radi njegove velike umjetničko-historijske vrijednosti, jer je jedno od najstarijih u povijesti zvona."[29] Pet godina ranije, kotarsko poglavarstvo u Dubrovniku na dopis Kontrolne komisije za umjetničko-historičke spomenike pregledalo je zvono iz Pločica upravo zato što mu je lokalno stanovništvo pridavalo veliku povijesnu važnost. Dvočlana

[21] Ivan Šimić, *Šematizam dubrovačke biskupije*. Dubrovnik: Dubrovačka biskupija, 2011: 54.

[22] *Spisi Ordinarijata*, sig. 2, ser. 21, kut. br. 1, br. 357/68, 15. 3. 1968 (ADB).

[23] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 23, 12. 7. 1915.

[24] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 389/1, 10. 7. 1915.

[25] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 389/2, 20. 7. 1915.

[26] I. Šimić, *Šematizam dubrovačke biskupije*: 129.

[27] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 482, 23. 7. 1915.

[28] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 389/3, 5. 8. 1915.

[29] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 516, 7. 8. 1915.

komisija, koju su činili profesor dr. Max Dvořák i dr. Svoboda, zaključila je da je ovo zvono iz 16. ili 17. stoljeća i nije toliko vrijedno koliko mu se pripisuje.[30] Na kraju, prije spomenutog dopisa se napominje da je Vitaljina već 1914. godine, kada se skupljao metal za rat, ustupila zvono sa svoje matice.[31] Dva dana nakon primitka dopisa konavoskog dekanata, Ordinarijat je javio Namjesništvu koja zvona konavoskog dekanata mogu biti besplatno ustupljena ratnoj upravi. Također, u dopisu se navodi da se na Lastovu nalaze četiri zvona koja su ustupljena ratnoj upravi.[32]

Korespondencija između Namjesništva i Ordinarijata nastavljena je 15. listopada 1915. godine. Tada je namjesnik Attems iz Knina uputio dopis Biskupskom ordinarijatu u Dubrovniku, u kojemu stoji da je akcija besplatnog ustupanja suvišnih crkvenih zvona vojnoj upravi postigla dovoljan uspjeh, ali će se ipak, zbog izvanredne i hitne potrebe vojne uprave, skinuti sa zvonika crkava i pretaliti u topove sva zvona osim onih koja su prijeko potrebna za interese bogoštovlja i onih koja imaju spomeničku vrijednost. Nadalje, Attems navodi da će sve troškove skidanja i prijevoza zvona vojna uprava preuzeti na sebe. Da spriječi daljnje žrtvovanje građanstva, Attems je najavio da će vojna uprava isplaćivati naknadu za oduzeta zvona, i to prema načelu koje se još mora utvrditi, no pretpostavlja da će se novac isplaćivati prema težini. Ovim dopisom Ordinarijat je obaviješten da pozove sve župe u Biskupiji da upotrebom obrasca I (Prilog 1), koji se nalazio u privitku dopisa, daju detaljne podatke o zvonima u svakoj pojedinoj župi. Na temelju prikupljenih podataka Ordinarijat bi trebao sastaviti popis zvona za čitavu Biskupiju. U obrazac II (Prilog 2), kojim će se služiti Ordinarijat, treba uvrstiti i zvona koja ne bi bila rekvirirana. Na kraju dopisa je navedeno da je Ordinarijat dužan u roku od 10 dana prikupiti podatke koje je od njega zatražilo Namjesništvo.[33] Idući dopis Namjesništvo iz Drniša uputilo je Ordinarijatu 23. listopada 1915. U njemu stoji da se patriotskim sabiranjem ratnih kovina prikupljaju svi bakreni predmeti, a osobito crkvena zvona, i to uz plaćanje naknade. Cijena je određena cjenikom rekviriranja. Prema cjeniku, kilogram čistog bakra plaćao bi se od 2,35 do 2,55 kruna. Namjesništvo napominje da se potencijalni prodavatelji trebaju javiti s pismenim ponudama u kojima je točno naznačen broj predmeta i njihova težina. Bakreni predmeti skladištili bi se u Beču, gdje bi bila ustanovljena količina čistog bakra

[30] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 20894, 14. 10. 1910.
[31] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 516, 7. 8. 1915.
[32] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 389/4, 9. 8. 1915.
[33] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 838, 15. 10. 1915.

te bi se tada formirala cijena svakog pojedinog predmeta.[34] Idućeg dana Biskupski ordinarijat primio je još jedan dopis Dalmatinskog namjesništva iz Drniša. U njemu se Ordinarijat upozorava na naputak Ministarstva za bogoštovlje i nastavu. Naime, prethodni je dopis bio upozorenje da se od sabiranja izuzmu zvona "od kakve umjetničke ili arheološke vrijednosti." Takva zvona bi trebala biti pregledana "od za to pozvanih stručnih organa (zemaljskih konzervatora dotično i onih organa centralne komisije za sačuvanje spomenika)." Namjesništvo je mišljenja da je Split najprikladnije mjesto za sabiranje zvona Dubrovačke biskupije. Nadalje, napomenuto je i da Ministarstvo rata neće skidati zvona za koja bi troškovi skidanja prelazili vrijednost same kovine koja se može iskoristiti za ratne svrhe. Namjesništvo je dopisom podsjetilo i na već obznanjenu odluku i napominje da "iako je namjera patriotskog sabiranja ratnih kovina samo sabiranje darova, ipak je isto u stanju nabaviti kovine. S toga bi c. i k. ministarstvo rata 'patriotsko sabiranje kovina' moglo plaćati prema cjeniku rekvirirane kovine proste od drugih smjesa u onim slučajevima u kojima bi se zahtijevala naknada."[35]

Ovaj dopis namjesnika Attemsa prenio je i *List Dubrovačke biskupije* u rubrici *Službeni dio* u predzadnjem, 11. broju 1915. godine.[36] Dopisom iz Drniša od 26. studenog Namjesništvo je obavijestilo Ordinarijat da "u najkraćem roku postigne tačan pregled vrhu raspoloživih zvona." Iz Namjesništva navode da je Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu naložilo da im se popisi crkvenih zvona podastru do kraja tekućeg mjeseca. Na kraju dopisa, Namjesništvo ponavlja upozorenje Ordinarijatu da u pregledu zvona u Biskupiji posebno upozori na zvona koja neće biti predmetom rekvizicije, tj. ona koja su važna za bogoslužje "kao i sa gledišta sačuvanja spomenika."[37]

Idući dopis Namjesništva Ordinarijat je primio dan prije Sv. Nikole 1915. godine. Njime je obaviješten da se u Splitu primaju i dalje otpremaju svojevoljno ustupljena crkvena zvona i ujedno se moli "za pospješno odašiljanje spomenutih zvona c. k. poglavarstvu u Split."[38] Dan prije ovog dopisa, na adresu Ordinarijata stigao je dopis Đura Krečka, župnika u Malom Stonu. U njemu župnik obavještava da je predao popis zvona svoje župe. Ujedno moli da se prilikom eventualne isplate uzme u obzir njeno siromašno stanje.[39] Isti dan Ordinarijat je primio

[34] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 758, 23. 10. 1915.
[35] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 769, 24. 10. 1915.
[36] *List Dubrovačke biskupije* 11 (1915): 130.
[37] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 855, 26. 11. 1915.
[38] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 892, 5. 12. 1915.
[39] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 126, 4. 12. 1915.

dopis *crkovinarstva* Luke Šipanske. U njemu župnik Andro Muratti navodi da se zvona sa zvonika župne crkve ne bi mogla skinuti bez građevinskih preinaka s kojima su povezani veliki troškovi te bi se zato trebalo obratiti Ministarstvu rata u "patriotskom sabiranju ratnih kovina" da ono na sebe preuzme te troškove, kao i troškove prijevoza zvona.[40] Prema raspoloživoj dokumentaciji koja se nalazi u Arhivu Dubrovačke biskupije, jasno je da su do kraja 1915. traženi popis zvona Ordinarijatu poslali župni uredi Mrcine,[41] Trpanj,[42] Ston,[43] Korčula,[44] Banići,[45] Vrućica,[46] Mokošica,[47] Čara,[48] Viganj,[49] Lumbarda,[50] Sv. Andrije u Pilama,[51] Čilipi[52] i Smokvica.[53] Uprava dominikanskog samostana također je poslala traženi popis zvona[54] i prilog s opisom popisanih zvona.[55] Uz dostavljene popise zvona župnici su navodili i pojedine napomene vezane uz zvona u svojoj župi. Tako je mokošički župnik Pero Obuljen naveo da su četiri zvona na crkvi matici veoma harmonična, kao rijetko koja. Stoga bi, po njegovu mišljenju, ta zvona, izlivena u tvornici De Poli, trebalo osloboditi rekvizicije.[56] Iz korčulanskog župnog ureda Dubrovačkom ordinarijatu je poručeno da su sva zvona na matici i kapelama neophodna za obavljanje službe. Ujedno je spomenuto da u ovaj popis nisu uvrštena zvona korčulanskih dominikanaca i franjevaca, jer su njihovi redovnici morali samostalno poslati popis zvona.[57] Zadnji dopis u 1915. godini Namjesništvo je poslalo Ordinarijatu 21. prosinca. U njemu obavještava Ordinarijat da vojna uprava za ratne svrhe svakako mora imati na raspolaganju najmanje 2/3 ukupne težine zvona u Biskupiji. Također, iz Namjesništva napominju da "cjelokupna težina zvona koja se imadu isključiti od rekvizicije za svrhe bogoslužja i sa gledišta sačuvanja spomenika

[40] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 937, 4. 12. 1915.
[41] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 932, 6. 12. 1915.
[42] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 921, 10. 12. 1915.
[43] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 894, 10. 12. 1915.
[44] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 372/I, 10. 12. 1915.
[45] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 936, 27. 12. 1915.
[46] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 935, 13. 12. 1915.
[47] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 914, 15. 12. 1915.
[48] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 938, 15. 12. 1915.
[49] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 949, 16. 12. 1915.
[50] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 377, 18. 12. 1915.
[51] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 377, 20. 12. 1915.
[52] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 935, 21. 12. 1915.
[53] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 219, 30. 12. 1915.
[54] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 898, 12. 12. 1915.
[55] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 39, 12. 12. 1915.
[56] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 914, 15. 12. 1915.
[57] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 372/I, 10. 12. 1915.

neće nikako moći nadmašiti 1/3 težine svoga materijala." U dopisu je Ordinarijatu naloženo da sazna težinu zvona, koja će se potom navesti u spomenutom obrascu. Njihovu težinu može se izračunati po promjeru. Može se navesti i približna težina zvona. Iz Namjesništva su poručili da vojna vlast mora biti točno obaviještena koja su zvona isključena od rekvizicije. Ordinarijatu je rečeno da u suradnji s upraviteljem pokrajinskog konzervatorskog ureda u Splitu iz rekvizicije isključi zvona koja imaju povijesnu i umjetničku vrijednost. Na kraju dopisa, Namjesništvo opet moli Ordinarijat da uloži sve sile da se ova akcija što skorije privede kraju.[58]

Godina 1916.

"Presvijetli Ordinarijat u Dubrovniku" nastavio je i 1916. godine primati tražene popise zvona od župnih ureda diljem Biskupije. U siječnju 1916. popis zvona dostavili su župni uredi Rožat,[59] Ošlje,[60] Topolo[61] i Mlini.[62] Komunikacija vlasti i Dubrovačkog ordinarijata nastavila se brzojavom 25. siječnja 1916. Tim su telegramom iz Namjesništva kratko poručili Ordinarijatu da najdalje za tri dana pošalje elaborat popisivanja zvona.[63] Dana 29. siječnja 1916. iz Ordinarijata su poslana dva dopisa - jedan kotarskom poglavarstvu, a drugi Namjesništvu. Prvim dopisom Ordinarijat je zamolio kotarsko poglavarstvo da, zajedno sa *crkovinarstvima* koja su besplatno dala neka zvona, sudjeluje u njihovu preuzimanju te otpremanju u Split. Po dva zvona ratnoj su upravi besplatno dali kapucini u Lapadu te *crkovinarstvo* Sv. Vlaha u Gradu, a po jedno zvono besplatno su ustupili dubrovački dominikanci, stonski franjevci i *crkovinarstva* u Pridvorju i Pločicama.[64] Kao što je rečeno, iz Ordinarijata je istoga dana poslan dopis Namjesništvu. U njemu ga obavještava da će uskoro biti poslan popis zvona, ali neće biti cjelovit jer do kraja siječnja u Ordinarijat nisu stigla izvješća iz svih župa Dubrovačke biskupije. Ordinarijat je obećao da će Namjesništvu proslijediti ostala izvješća čim stignu na njegovu adresu. Ujedno Ordinarijat moli da se u zvona koja će biti oslobođena rekvizicije ubroje i ona na franjevačkoj i dominikanskoj crkvi u Dubrovniku, "koja su radi umjetničke i povijesne vrijednosti veoma znatna."[65]

---

[58] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 939, 21. 12. 1915.
[59] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 83, 20. 1. 1916.
[60] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 10, 26. 1. 1916.
[61] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 10, 26. 1. 1916.
[62] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, bez broja, 29. 1. 1916.
[63] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, bez broja, 25. 1. 1916.
[64] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 51, 29. 1. 1916.
[65] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 51, 29. 1. 1916.

Prema raspoloživoj dokumentaciji koja se nalazi u Arhivu Dubrovačke biskupije, tijekom veljače 1916. popis zvona Ordinarijatu su poslali župni uredi Zaton[66] i Trsteno. Župnik Trstenog, Danijel Lepeš, obavještava Ordinarijat o poslanom *Iskazu zvona* te ujedno moli da ga se savjetuje hoće li o rekviziciji zvona obavijestiti obitelji Bassegli-Gozze i Bizzaro, vlasnike kapela na području župe Sv. Vida. Naime, vlasteoska obitelj Bassegli-Gozze bila je vlasnik kapele Sv. Jeronima i na njoj se nalazilo jedno zvono. Također, zvono se nalazilo na kapeli Sv. Ane u Brsečinama koja je pripadala plemićkoj obitelji Bizzaro.

Župnik Lepeš spominje još jedno zvono na kapeli u privatnom vlasništvu. Bilo je to zvono na kapeli Sv. Mihajla koja je bila u vlasništvu Zbora Popovskog u Dubrovniku, svećeničke bratovštine.[67] Namjesništvo se obratilo Ordinarijatu i "brzojavkom" 6. veljače 1916. U brzojavu se traži da Ordinarijat bez daljnjeg oklijevanja pošalje "listinu zvona i pojedine iskaze." Na primljeni telegram u Ordinarijatu je zabilježeno da je popis zvona otpremljen odmah sljedeći dan.[68]

Slika 3. Grb obitelji Bizzaro (*Memoriae*, sv. 149, *Zbirka grbova heraldičara i crtača Pasarića*, DAD-62)

[66] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 18, 7. 2. 1916.
[67] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 16, 21. 2. 1916.
[68] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, bez broja, 6. 2. 1916.

Komunikacija Namjesništva i dubrovačkog ordinarijata nastavljena je 18. veljače 1916. godine. Tada je Ordinarijat obaviješten da je izračunata težina zvona, a "iskaze", tj. popise zvona, pregledao je pokrajinski konzervator. Stoga Namjesništvo moli Dubrovački ordinarijat da pošalje konačni popis zvona prema obrascu II, kako je već rečeno u dopisu od 15. listopada 1915. Naposljetku, Namjesništvo je nastojalo požuriti Dubrovački ordinarijat, obavijestivši ga da su "svi ostali ordinarijati već konačno udovoljili u predmetu."[69] Na ovaj dopis Namjesništva, Ordinarijat je odgovorio dopisom od 23. veljače 1916. U njemu je Ordinarijat podsjetio da je poslao "sumarni prijegled svijeh zvona dubrovačke biskupije" 29. siječnja 1916. Nadalje, u dopisu Ordinarijat moli Namjesništvo da razjasni je li potrebno za svaku župu sastaviti popis po obrascu II. Ako treba sastaviti pojedinačni popis zvona po obrascu II, Ordinarijat moli Namjesništvo da "blagoizvoli poslati potrebne tiskanice", jer je na adresu Ordinarijata stigao samo jedan primjerak obrasca II.[70] Kako je iz dokumentacije vidljivo, župni su uredi popisivali zvona prema obrascu I. Na kraju dopisa, iz Ordinarijata su obavijestili Namjesništvo da u svakoj crkvi treba ostaviti po jedno zvono za potrebe bogoslužja.[71] Dana 26. veljače Ordinarijat je primio brzojav Namjesništva, kojim se obavještava da se što prije i bez oklijevanja pošalje popis zvona i brzojavi kada je otpremljen.[72]

Na upozorenje Namjesništva od 18. veljače i telegram od 26. veljače reagirao je Biskupski ordinarijat, koji je 1. ožujka poslao dopis na adrese 15 župnih ureda s naredbom da odmah dostave traženi popis zvona.[73] Nedugo potom, u Ordinarijat su stigli dopisi iz osam župnih ureda koji obavještavaju da su poslali traženi popis zvona. Tijekom ožujka popise su poslali župni uredi Stravča,[74] Gruda,[75] Cavtat,[76] Orebić,[77] Trstenik,[78] Pridvorje,[79] Blato[80] i Viganj.[81]

Telegram Namjesništva poslan Ordinarijatu početkom ožujka 1916. godine svjedoči da tada još nisu bili ispunjeni zahtjevi Namjesništva. Iz sadržaja

[69] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 126, 18. 2. 1916.
[70] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 126, 23. 2. 1916.
[71] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 126, 23. 2. 1916.
[72] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, bez broja, 26. 2. 1916.
[73] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 138, 1. 3. 1916.
[74] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 63, 4. 3. 1916.
[75] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 59, 5. 3. 1916.
[76] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 3, 5. 3. 1916.
[77] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 63, 6. 3. 1916.
[78] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 165, 7. 3. 1916.
[79] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 30, 7. 3. 1916.
[80] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 82, 8. 3. 1916.
[81] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 225, 20. 3. 1916.

"brzojavke" jasno je da su 23. veljače stigli naknadni popisi zvona pojedinih župa i popis po dekanatima, koji je pridružen dopisu Ordinarijata od 29. siječnja 1915. No, problem je nastao, vele u Namjesništvu, što popisi zvona pojedinih župa nisu odgovarali obrascu II, koji je Ordinarijat ispunio i poslao Namjesništvu. Na kraju "brzojavke" Namjesništvo poručuje Ordinarijatu neka naknadno pošalje tražene popise zvona pojedinih župa Dubrovačke biskupije.[82] Na telegram Namjesništva Ordinarijat je odgovorio dopisom od 6. ožujka 1916. u kojemu se kaže da "neke župe nijesu još poslale zahtijevane iskaze i ako su bile opomenute, a do sada nijesu još opravdale svoje zakašnjenje."[83] Komunikacija između Dubrovačkog ordinarijata i Dalmatinskog namjesništva nastavila se 15. ožujka. Tada je Ordinarijat obavijestio Namjesništvo da je poslao "popis zvona od zaostalih crkovinarstava."[84] Dopis istog sadržaja Ordinarijat je uputio Namjesništvu 20. ožujka.[85] No, iz oba dopisa nije poznato koji su župni uredi zakasnili s predajom popisa zvona. Poslije dva dana, Ordinarijat je poslao dopis Namjesništvu kojim ga obavještava da je poslao "danas prispjeli popis zvona od crkovinarstava u Veloj Luci."[86] Zadnji dopis u ožujku Ordinarijat je poslao zadnjega dana u mjesecu. Njime je Namjesništvo obaviješteno da je Ordinarijat poslao "prispjele popise zvona od crkovinarstava u Vitaljini i u Vignju."[87]

Sadržaj idućeg dopisa, koji je Namjesništvo poslalo Ordinarijatu 22. svibnja, sačuvan je u Arhivu Dubrovačke biskupije i u Konzervatorskom arhivu u Splitu,[88] a objavljen je u službenom listu Biskupije. Tako broj 6-7 *Lista Dubrovačke biskupije* za 1916. godinu donosi članak u kojemu stoji da su dotični "izvigjaji" skoro privedeni kraju te se na temelju "uregjenih" popisa zvona, obrazac II, u najkraćem roku može započeti sa preuzimanjem crkvenih zvona. Nadalje, namjesnik Attems je pohvalio crkvene vlasti koje su "uopće shvatile veliku važnost ove akcije za najživotnije interese po državu u pogledu potrebe ratnih kovina za vojnu upravu." Nakon namjesnikove pohvale, Ordinarijat je obaviješten na koji će se način prikupljati zvona za vojnu upravu. Prema tom planu, jedan primjerak uređenog popisa crkvenih zvona Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu dostavit će Ministarstvu rata, a drugi Ordinarijatu u kojem se nalaze zvona

[82] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, bez broja, 4. 3. 1916.
[83] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 142, 6. 3. 1916.
[84] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 176, 15. 3. 1916.
[85] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 189, 20. 3. 1916.
[86] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 194, 22. 3. 1916.
[87] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 225, 31 . 3. 1916.
[88] *Razni spisi (Miscellanea)*, sig. 2, ser. 17, kut. br. 47, br. 375, 22. 5. 1916 (*ADB*); nesređeni dokumenti Konzervatorskog arhiva u Splitu (dalje u tekstu: *KAS*), br. 54, 22. 5. 1916.

određena za predaju u ratne svrhe. Potom će Ministarstvo rata primljeni primjerak proslijediti nadležnom vojnom zapovjedništvu. Kad ga ono primi, odmah će se započeti s preuzimanjem zvona. Tada će zastupnik vojnog zapovjedništva primiti uputu da zvona treba preuzimati po uputama koje je ratno ministarstvo poslalo vojnom zapovjedništvu. Posebne su upute dane za zvona koja neće biti rekvirirana - to su zvona neophodna za bogoslužje i ona koja imaju povijesnu vrijednost. Na temelju ovih uputa zastupnik vojnog zapovjedništva treba se sporazumjeti sa župnikom u čijoj se župi skidaju zvona. Samom skidanju zvona sa zvonika mora prisustvovati poduzetnik kojemu je vojna uprava povjerila skidanje zvona. On je dužan da sve slučajne štete prouzrokovane skidanjem zvona ukloni u roku i na svoj trošak, koji će procijeniti vojno zapovjedništvo. Pri preuzimanju zvona treba točno utvrditi njihovu težinu, i to u prisustvu zastupnika vojnog zapovjedništva, poduzetnika i predstavnika crkve. Predaja, tj. preuzimanje zvona idu u zapisnik sastavljen u dva primjerka, koji potpisuju zastupnik vojnog zapovjedništva i župnik. Nadalje, obojica preuzimaju po primjerak zapisnika. Daljnji sadržaj dopisa otkriva da će se vojno zapovjedništvo pobrinuti za prijevoz zvona. Također, u mjestima koja imaju crkve raznih vjeroispovijesti, preuzimanje zvona izvršit će se u isto vrijeme. Svi troškovi koji budu nastali uslijed skidanja zvona snosit će poduzetnik, i to na teret vojne uprave. Ona jamči Ordinarijatu da će se popraviti eventualne građevinske štete koje nastanu skidanjem zvona. Takve štete je dužan ukloniti poduzetnik i dati jednogodišnju jamčevinu. S druge strane, župnik je dužan prijaviti sve nepravilnosti u građevinskim zahvatima, i to u roku od godinu dana, jer nakon tog roka poduzetnik više nije odgovoran za izvršene popravke. Svaka župa primit će naknadu u visini "od K 4 za kg" težine ustupljenih zvona. Attems je napomenuo da će iznos naknade "služiti isključivo za svojedobnu nabavu novih zvona." Kako je već istaknuto, osim Ministarstva rata, jedan primjerak popisa zvona dobiti će i Ordinarijat. Namjesnik savjetuje Ordinarijatu da primljeni popis proslijedi pojedinim župnicima kako bi oni na licu mjesta vidjeli koja su se zvona trebala osloboditi rekvizicije. Nadalje, svi su župnici bili dužni vratiti obrazac I (slika 15), u kojemu su crvenom tintom naznačena zvona isključena iz rekvizicije. Svećenstvu je napomenuto da sva zvona koja ne budu označena kako je navedeno treba predati vojnoj upravi. Namjesnik je ovim dopisom upozorio i da primjerak zapisnika o predaji zvona treba pohraniti u arhiv župnog ureda. Naposljetku, dopisom je upozoreno da treba sačuvati natpise na zvonima. Zvona s natpisima treba fotografirati ili napraviti kalkografiju. Otisci natpisa uzimat će se sa zvona prije otpreme. Još nije određeno mjesto gdje će se uzimati

otisci, nego će se naknadno izabrati. Za daljnje informacije oko uzimanja otisaka Dubrovački se ordinarijat treba dogovoriti s pokrajinskim konzervatorom u Splitu.[89] Zadnji dopis u svibnju Namjesništvo je poslalo zadnjega dana u mjesecu. U njemu Dalmatinsko namjesništvo obavještava Dubrovački ordinarijat da će "pitanje kalkografije i fotografije" zajednički riješiti "crkveni faktori i organi skrbi oko sačuvanja spomenika."[90]

Sljedeći dopis Dubrovački biskupski ordinarijat nije primio od Namjesništva, već od Pokrajinskog konzervatorskog ureda za Dalmaciju. U njemu pokrajinski konzervator Frane Bulić obavještava da je pregledao zvona Dubrovačke biskupije koja bi trebalo predati u ratne svrhe. Bulić je u dopisu skrenuo pažnju na zvona koja bi trebala biti oslobođena od rekvizicije zbog svoje povijesno-umjetničke vrijednosti. Kako Bulić kaže, "Spljet ne će više biti mjesto sakupljanja gorirečenih zvona", pa ih on kao pokrajinski konzervator neće moći osobno pregledati. Umjesto pregleda, otisci natpisa na zvonima bit će napravljeni na papiru. Da doskoče novonastaloj situaciji, Namjesništvo i Središnje povjerenstvo za spomenike donijeli su naputak kako izraditi otiske. Nadalje, Bulić moli Ordinarijat da naputak izvoli otisnuti u prvom idućem broju glasila Biskupije, a svim župnicima u Biskupiji preporuča da učine otiske na zvonima koja se moraju predati za ratne svrhe. Ujedno napominje da otiske natpisa zvona trebaju čuvati župnici u svojim župnim uredima ili Ordinarijat u dijecezanskoj zbirci. Ako to nije moguće, Bulić moli da se dostave na čuvanje u "Pokrajinski Konservatorijalni Ured" u Splitu.[91] Kako bilo, Bulić moli da mu se svakako pošalje po jedan primjerak otisaka za njegov ured u Splitu. U nastavku dopisa donio je sadržaj naputka za pravljenje otisaka na kamenu, plohorezbama, natpisa na kovinama, grbova i znakova na zvonima.

Prema naputku, za pravljenje otisaka najbolje je upotrijebiti hrapavi papir, a u nemogućnosti nabave istog, moguće je koristiti papir za filtriranje ili stare časopise. Ako se natpis ili nekakav ukras nalazi na kamenu, zvonu ili drugom sličnom metalnom predmetu, prvo ga treba oprati ili očistiti krpom. Papir na kojemu će natpis biti otisnut treba izrezati tako da prekrije natpis i da sa svake strane ostane 2-3 cm preko ruba otiska. Tada se izrezani papir namoči u čistu vodu i položi na predmet s kojeg se želi uzeti otisak, ili se predmet na kojemu se nalazi natpis smoči vodom i na nj položi papir. Kada je to učinjeno na jedan

---

[89] *List Dubrovačke biskupije* 6-7 (1916): 100-101.

[90] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 394, 31. 5. 1916; *KAS*, br. 54, 31. 5. 1916.

[91] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 454, 4. 7. 1916; *KAS*, br. 79/12, 3. 7. 1916.

ili na drugi način, po mokrom papiru lagano se prelazi četkom dok se slova ili ornament jasno ne utisnu u papir. Tada se mokar papir ostavi na predmetu s kojega je uziman otisak, i to sve dok se potpuno ne osuši. Suhi otisak potom se digne i smota.[92] *List Dubrovačke biskupije* također je obavijestio o Bulićevu dopisu Ordinarijatu i prenio sadržaj naputka.[93] U istom broju glasilo Dubrovačke biskupije priopćilo je svim župama u Biskupiji da će uskoro uslijediti istodobno preuzimanje zvona koja su bila dobrovoljno ustupljena kao i onih koja će se preuzeti uz naknadu. U članku se ujedno poručuje župama, koje se nisu izjasnile žele li ostaviti koje od popisanih zvona za svrhe bogoslužja, da to odmah učine.[94]

Idući dopis vezan za ovu problematiku uputio je državno-redarstveni odsjek Dalmatinskog namjesništva Dubrovačkom ordinarijatu 10. srpnja 1916. godine. Dopisom je Ordinarijat obaviješten da je zapovjedništvo za zaštitu obale u Mostaru donijelo odluku kojom je uređeno zvonjenje crkvenih zvona u području njegove nadležnosti. Ovom uredbom zapovjedništvo u Mostaru reduciralo je upotrebu crkvenih zvona na neposrednom obalnom području i otocima.[95] Odluke državnog redarstvenog odsjeka prenijelo je glasilo Dubrovačke biskupije.[96] Dopis sličnog sadržaja kotarsko poglavarstvo u Dubrovniku uputilo je Biskupskom ordinarijatu i 13. lipnja 1915. Njime je Ordinarijat obaviješten da "uključivo od Trstenoga do Cavtata ima obustaviti zvonjenje svih zvona bez iznimke."[97]

Sljedeći dopis Dubrovački ordinarijat je primio 25. srpnja. U njemu se Dalmatinsko namjesništvo osvrnulo na već spomenuti dopis od 24. listopada 1915, u kojemu je utvrđeno da će se zvona dobrovoljno ustupati "u ime dobrovoljnog patriotskog sabiranja kovina." U međuvremenu je, podsjećaju iz Namjesništva, uslijedilo preuzimanje zvona uz naknadu, što je i rečeno dopisom od 22. svibnja 1916. godine. Tu je objašnjeno da su vojna zapovjedništva dobila nalog da se istovremeno provede preuzimanje poklonjenih zvona i onih preuzetih uz naknadu, i to zato da se spriječe mogući nepotrebni troškovi skidanja i transporta zvona.[98] Sadržaj ovog dopisa donio je i *List Dubrovačke biskupije*.[99]

---

92 *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 454, 4. 7. 1916; *KAS*, br. 79, bez datuma.
93 *List Dubrovačke biskupije* 8 (1916): 114.
94 *List Dubrovačke biskupije* 8 (1916): 114-115.
95 *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 464, 10. 7. 1916.
96 *List Dubrovačke biskupije* 8 (1916): 114.
97 *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 371, 13. 6. 1915.
98 *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 503, 25. 7. 1916.
99 *List Dubrovačke biskupije* 8 (1916): 114-115.

Dana 3. kolovoza Dalmatinsko namjesništvo u Zadru uputilo je dopis Dubrovačkom ordinarijatu s molbom da se u priloženom popisu zvona označe ona koja treba isključiti iz rekvizicije jer su potrebna za bogoštovlje. Naposljetku, iz Namjesništva mole Ordinarijat da odgovori što prije, "jer se je u nekim dijacezama već započelo sa preuzimanjem zvona."[100] Iz Dubrovačkog su ordinarijata odgovorili da je poslan upit župnim uredima u Biskupiji da se očituju koja su zvona neophodna za obavljanje bogoslužja u pojedinim crkvama i kapelama. Nadalje, iz Ordinarijata su obećali da će Namjesništvu proslijediti izvješća župnih ureda. Na kraju dopisa, iz Ordinarijata upozoravaju Namjesništvo da popis zvona Dubrovačke biskupije nije potpun te da u njemu nedostaju podaci o zvonima koje su iz Ordinarijata poslali u ožujku 1916. godine.[101] Biskup Josip Marčelić poslao je 8. kolovoza dopis svim župnim uredima Biskupije s naredbom da "odmah jave koje od popisanih zvona hoće da se ostavi za bogoštovne potrebe."[102] Prema građi sačuvanoj u Arhivu Dubrovačke biskupije, na dopis biskupa Marčelića prvi je odgovorio župni ured Mlini. U dopisu poslanom 16. kolovoza upraviteljstvo mjesne župne crkve Sv. Ilara želi i moli da se u svrhu bogoslužja ostavi zvono na crkvi Sv. Ilara u Mlinima i na kapelama Velike Gospe u Platu i Sv. Stjepana u Kuparima.[103] Dva dana kasnije u Ordinarijat su poslali dopise župni uredi Orebić i Čilipi. Đuro Laneve, dušobrižnik u Orebiću, obavijestio je da je za potrebe bogoslužja nužno sačuvati sva zvona koja se nalaze na matičnoj crkvi.[104] Don Jozo Prodan iz župnog ureda Čilipi obavijestio je "Presvijetli i Prepoštovani Biskupski Ordinarijat" da u svrhu bogoslužja treba osloboditi rekvizicije po jedno zvono sa svake kapele i najveće od tri koja se nalaze na crkvi Sv. Nikole.[105] Dva dana nakon što su se ova konavoska i pelješka župa izjasnile, Ordinarijat je primio dopis Andra Murattija, župnika Luke Šipanske. Ovaj otočki župnik prenio je Ordinarijatu da bi se trebala sačuvati sva zvona u njegovoj župi.[106] Prema dopisu poslanom Ordinarijatu 25. kolovoza 1916. godine, viganjski župnik Petar Bijelić se izjasnio da je za potrebe bogoslužja neophodno sačuvati dva zvona na crkvi Sv. Mihovila.[107] Idućeg dana, 26. kolovoza 1916, iz župnog ureda Vrućica javljeno je Ordinarijatu da je neophodno sačuvati po jedno zvono na crkvama i kapelama ove župe.[108] Vice

[100] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 522, 3. 8. 1916.
[101] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 522, 10. 8. 1916.
[102] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 522, 8. 8. 1916.
[103] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 602, 16. 8. 1916.
[104] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 232, 18. 8. 1916.
[105] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 163, 18. 8. 1916.
[106] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 7510, 20. 8. 1916.
[107] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 11, 25. 8. 1916.
[108] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 146, 26. 8. 1916.

Vodopić, župnik župe Mrcine, istoga je dana dopisom javio Ordinarijatu da je za potrebe bogoslužja potrebno sačuvati veće zvono na crkvi Sv. Nikole i zvono na crkvi Male Gospe u Dunavama.[109]

Dana 5. rujna 1916. godine župnik župe Pločice Antun Bačić poslao je dopis Ordinarijatu kojim ga obavještava koja je zvona u župi neophodno osloboditi rekvizicije. On je proglasio neophodno potrebnim za bogoslužje dva zvona na crkvi Sv. Lazara kao i malo zvono koje se ne može upotrebljavati, ali ima "historičnu vrijednost."[110] Osim ekspertize koju su za to zvono izvršili prof. dr. Max Dvořák i dr. Svoboda, njime se bavio i dubrovački svećenik Niko Štuk. On je 1908. godine u časopisu *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* ovom konavoskom zvonu posvetio članak »Zvono iz XI. vijeka na Pločicama u Konavlima Kotara Dubrovačkoga«. Štuk kaže da se to zvono donedavno nalazilo između zvonika i župne kuće. O njemu se, kako kaže Štuk, "pronosio glas, da je veoma staro." Na zvonu su u reljefu prikazani "Propelo", Ivan Krstitelj i Gospa s Djetetom. Na zvonu se još nalazi godina MLXXXX. Stoga je Štuk zaključio da "zvono o kome je riječ, spada megju najstarija sačuva zvona do sad poznata."[111] Štukovu teoriju ne podržava Cvito Fisković, koji je u članku »Nekoliko starih zvona dalmatinskih crkava« u časopisu *Arti musices* upozorio da zvono na Pločicama u Konavlima nije iz 11. stoljeća, iako na njemu piše MLXXXX, nego je na njemu izostavljen rimski broj D, što bi značilo da je iz tisuću petsto devedesete godine. U prilog svojoj tezi Fisković navodi i renesansni oblik zvona.[112]

Župnik župe Sv. Vida u Trstenom, Danijel Lepeš, obavijestio je Ordinarijat 15. rujna 1916. godine koja zvona svakako treba isključiti iz rekvizicije. Po njemu, rekvizicije je trebalo spasiti zvono na crkvi Sv. Vida u Trstenom, jer je "udaranje ure velika korist i potreba, osobito na selu. U istom zvoniku potrebno je spasiti zvono od god. 1457. s grbom, koje je valjda najstarije u Dalmaciji." Lepeš predlaže da se sačuva zvono na "kapeli Gospe na vodi, blizu glasovitih platana, budući je to kapela u kojoj se često misa govori, a zvono još služi za pozivanje djece u pučku školu." Na kraju dopisa župnik Lepeš traži da se sačuvaju sva četiri zvona na crkvi Sv. Vida, a rekviriraju ona po kapelama, i to zato što za skidanje zvona s crkve Sv. Vida treba izvršiti građevinske preinake na zvoniku, a "što je skopčano s troškovima i poteškoćama."[113]

---

[109] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 662, 26. 8. 1916.

[110] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 216, 5. 9. 1916.

[111] Niko Štuk, »Zvono iz XI. vijeka na Pločicama u Konavlima Kotara Dubrovačkoga.« *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* (1908): 166-168.

[112] Cvito Fisković, »Nekoliko starih zvona dalmatinskih crkava.« *Arti musices* 15 (1984): 129.

[113] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 687, 15. 9. 1916.

Slika 4. Zvono iz Pločica (preneseno iz: Niko Štuk, »Zvono iz XI. vijeka na Pločicama u Konavlima Kotara Dubrovačkoga.« *Bullettino di archeologia e storia Dalmata*, 1908, tab. XXIII)

Slika 5. Zvonik crkve Sv. Vida u Trstenom (*Fototeka Konzervatorskog ureda u Splitu*, inv. br. 133)

Dva dana nakon Lepešova dopisa, u Ordinarijat je poslan dopis iz franjevačkog samostana na Badiji kod Korčule. U njemu Atanazije Veža obavještava Dubrovački ordinarijat da je primio njegovu molbu da se pošalje popis zvona te franjevačke crkve. Gvardijan je odmah ispunio molbu Ordinarijata, uz napomenu da je sličnu molbu već prije trebao primiti od svog starješine, Bonaventure Škunce, ali on odgovara na zahtjev Ordinarijata jer je "stvar prešna."[114]

U listopadu 1916. godine Namjesništvo još uvijek nije imalo potpune podatke o zvonima Dubrovačke biskupije. Da je tome tako svjedoči dopis koji je Ordinarijat poslao Namjesništvu 1. listopada 1916. godine. U tom je dopisu Ordinarijat Namjesništvu priložio "popis od samostanskih zvona, koja se još imaju uvrstiti u listinu." Među ostalima, na popisu su bila franjevačka zvona s Badije, ali i zvona triju župa Dubrovačkog primorja - Orašca, Slanog i Majkova.[115] To je ujedno i posljednji dokument iz 1916. godine o rekviziciji zvona sačuvan u Arhivu Dubrovačke biskupije.

Godina 1917.

Dubrovački biskup Josip Marčelić uputio je dopis "crkovinarstvima u Biskupiji" 8. veljače 1917. godine. Njime se sve župe Dubrovačke biskupije obavještavaju da će 15. veljače 1917. "vojnička uprava pridignuti zvona za ratne svrhe." Biskup Marčelić napominje da svaki župnik treba napraviti i sačuvati zapisnik o skidanju zvona, a naknadu od rekvizicije treba "tako uložiti da se u svoje vrijeme mogu opet nabaviti nova zvona."[116]

Da proces rekvizicije nije tekao po planu može se zaključiti iz dopisa koji je Ordinarijat uputio "Pokrajinskom konzervatijalnom uredu za Dalmaciju." Tim dopisom od 29. ožujka 1917. Ordinarijat napominje da "nijesu zvona još bila predignuta," iako je preuzimanje zvona trebalo započeti, kako je već rečeno, 15. veljače 1917.[117]

Dva tjedna nakon ovog dopisa stanje je nepromijenjeno. O tome svjedoči dopis što ga je Biskupski ordinarijat poslao zapovjedništvu obalne obrane na Brgatu. U navedenom se dopisu kaže da "prekosutra već počimlje pridizanje crkvenih zvona u ovom kraju."[118] Prema članku u *Pravoj Crvenoj Hrvatskoj*,

---

[114] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 57, 17. 9. 1916.
[115] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 522/1, 1. 10. 1916.
[116] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 99, 8. 2. 1917.
[117] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 262, 29. 3. 1917.
[118] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 296, 13. 4. 1917.

sa "skidanjem odregjenih zvona u našem gradu" započelo se u zadnjem tjednu travnja 1917. godine.[119] Do kraja travnja 1917. Ordinarijat je uputio vojnoj vlasti još dva dopisa. Prvi, 20. travnja, upućen je Vojničkom obalnom zapovjedništvu na Brgatu,[120] a drugi, 26. travnja, Vojničkom obalnom zapovjedništvu u Mostaru.[121] Uz oba dopisa priložene su molbenice sedam župa Dubrovačke biskupije, koje mole vojnu vlast da se u njihovim župama po mogućnosti ostavi po jedno zvono za bogoslužje.[122] Dopis istog sadržaja uputio je župni ured Vela Luka. Njime je velolučki župnik Antun Bačić zamolio Konzervatorski ured u Splitu da od rekvizicije sačuva zvono sa crkve matice koje je saliveno 1877. godine u tvornici *Fratelli de Poli Fonditori in Vitorio Venezia ed Udine*, kako stoji na zvonu.[123]

Tijekom provedbe rekvizicije zvona na području Dubrovačke biskupije naišlo se na "zvona historijske vrijednosti" koja nisu bila unesena u popise. O tome je Biskupski ordinarijat obavijestio "Pokrajinski konservatorijalni ured ured za Dalmaciju" u Splitu. Dopisom od 7. svibnja 1917. iz Ordinarijata su naveli pet takvih zvona. Dva zvona nalazila su se na crkvi Sv. Josipa u Dubrovniku. Na prvom zvonu stajala je godina *MCCCCXX*, te natpis: *PRIOM:GVENO:MA:PR.F.* Na istoj se crkvi nalazilo zvono na kojem je stajalo: *A. S. MDXXXIIII. OPUS BAPTISTAE*. Crkva Sv. Nikole u Dubrovniku imala je zvono od godine *MDXX* s natpisom *OPUS BAPTISTE*. U istoj crkvi nalazilo se zvono iz godine *MDCXX* s natpisom *OPUS IOANNIS BAPTISTE ET IACOBUS DETONIS FRATRIS VENETUS*. Zadnje zvono koje je spomenuto u ovom dopisu nalazilo se na crkvi Gospe od Danača. Na njemu je bila godina *MDCXXXXII*. Naposljetku, iz Ordinarijata mole Konzervatorski ured da se za ta zvona zauzme kod vojne vlasti u Mostaru, jer su već skinuta i čekaju da ih se ekspedira zajedno s ostalima.[124] Dana 12. svibnja Frane Bulić, pokrajinski konzervator, odgovorio je "Prepoštovanom Biskupskom Ordinarijatu." On opominje "gospodu župnike i upravitelje crkava da su s početka imali biti tačniji pri pregledanju zvona, penjati se po zvonicima i sve potanko bilježiti te izlučivati iz rekvizicije," jer je pokrajinskom konzervatoru teže naknadno reagirati. Kao prilog dopisu, Bulić je naveo i dopis koji je poslao Vojničkom obalnom zapovjedništvu u Mostar s molbom da se izuzme pet prije

---

[119] *Prava Crvena Hrvatska* 628 (1917): 3.

[120] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 322, 20. 4. 1917.

[121] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 339, 26. 4. 1917.

[122] U oba dopisa priložene su molbenice *crkovinarstva* u Mandaljeni, Mlinima, Grudi, Luci Šipanskoj, Gružu, Babinom Polju i Stonu.

[123] *KAS*, br. 212, 12. 5. 1917.

[124] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, bez broja, 7. 5. 1917; *KAS*, br. 373, 7. 5. 1917.

spomenutih zvona.[125] Pokrajinski konzervator uputio je dopis Dubrovačkom biskupskom ordinarijatu, kojim ga obavještava da se osobno zauzeo kod Vojnog zapovjedništva u Mostaru da se od ratne rekvizicije oslobodi pet prije spomenutih zvona kao i lopudsko zvono na crkvi Sv. Marije, dva zvona na crkvi Gospe od Šunja, jedno u župi Mrcine i zvono bratovštine mesara. Nadalje, Bulić napominje da "povratak ovih zvona dozvoljen je dakako uz uvijet, da dotična Crkovinarstva nadoknade Vojnoj Vlasti troškove skidanja i prijevoza jer u slučaju da se ovi troškovi ne povrate, zvona će biti otpremljena u Vojni Muzej (Heeresmuseum) u Beč."[126] Na Bulićev dopis, iz Ordinarijata su odgovorili 16. kolovoza. Ordinarijat je dopisom upozorio da, iako nije naznačena starost prethodno spomenutih zvona, ona nisu ni trebala biti otpremljena u mjesto sabirališta dok se ne utvrdi njihova starost. Stoga iz Ordinarijata smatraju da je pravedno da Ordinarijat ne podmiri troškove prijevoza zvona koja je trebalo vratiti natrag zbog njihove povijesne vrijednosti.[127] Da ovo pitanje nije još bilo riješeno svjedoči Bulićev dopis od 29. ožujka 1918. godine koji je poslao *crkovinarstvu* Mrcine. U njemu se spomenuto *crkovinarstvo* upozorava neka izvoli platiti vojnoj vlasti za zvona skinuta s ove župne crkve.[128]

O još jednom propustu tijekom rekvizicije zvona pisala je *Prava Crvena Hrvatska*. Naime, taj list je u 654. broju od 27. listopada 1917, u članku »Starinska zvona«, svoje čitateljstvo obavijestio o zvonima iz 14. i 15. stoljeća koja su bila pronađena u Metkoviću, tj. na putu za taljenje u topove i municiju. Uredništvo lista pretpostavlja da potječu iz Dubrovačke biskupije. O svemu je obaviješten i "konservatorijalni ured u Spljetu".[129] O slučaju se očitovao i Bulić, koji je dopisom obavijestio Dubrovački ordinarijat. U istom dopisu Bulić spominje i informacije koje je dobio od koločepskog župnika Vice Medinija. Naime, ovaj ga je obavijestio da je "u dubrovačkoj okolici, a biti će valjda i drugdje, već prilikom sabiranja metala bilo predano kao prosti malovrijedni materijal više zvona koja su nosila god. 1100 i nekoja iz XIV v." Bulić napominje da je Medini ta zvona vidio "na parobrodu prilikom prijenosa ostalog sabranog metala."[130] Isti list je i 8. prosinca obavijestio o novim nepravilnostima u realizaciji rekvizicije. Člankom »O pljenjenju starinskih zvona sa glagolskom natpisima u Dalmaciji«

[125] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 419, 12. 5. 1917.
[126] *Miscellanea,* sig. 2, ser. 17, kut. br. 47, br. 657, 13. 8. 1917.
[127] *Miscellanea,* sig. 2, ser. 17, kut. br. 47, br. 651, 16. 8. 1917.
[128] *KAS*, br. 38, 29. 3. 1918.
[129] *Prava Crvena Hrvatska* 654 (1917): 3.
[130] *KAS*, br. 86, 17. 7. 1917.

uredništvo je upozorilo da se "plijene čak i zvona salivena prije otkrića Amerike." Nadalje, u članku se kritizira što "vlasti nijesu mnogim crkvama ostavile ni jedno jedino zvono za bogoslužje i školu i što nijesu bila poštegjena zvona sa glagolskim natpisom."[131]

Na adresu Vojnog obalnog zapovjedništva u Mostaru Ordinarijat je 18. svibnja poslao dopis kojim moli vojne vlasti da uvaži molbenice "crkovinarstva Pakljena i Velikog Stona te da im se ostave tražena zvona" u svrhe bogoslužja.[132] Zvono iz Pakljene nalazilo se na kapeli Sv. Trojice i bilo je saliveno 1799, a zvono na samostanu Sv. Kuzme i Damjana, franjevki trećoretkinja, saliveno je 1554. godine.[133]

Još nije bila dovršena ni ova rekvizicija, kad je iz Državnog ureda za spomenike iz Beča stigla vijest da će se kroz najkraće vrijeme provesti druga, stroža rekvizicija zvona, u kojoj će biti isključena samo zvona koja "Pokrajinski Konservatorijalni Ured" označi kao vrijedna da se sačuvaju. Ova naredba izašla je u *Listu Državnih zakona* 22. svibnja 1917. godine.[134] Još 23. ožujka 1917. Frane Bulić je obavijestio dubrovačku crkvenu vlast da se "namjerava kroz najkraće vrijeme opet provesti rekvizicija zvona u ratne svrhe."[135] Poslije šest dana Dubrovački je ordinarijat obavijestio Bulića da još nije provedena prva rekvizicija zvona, te su ovom prilikom iz Ordinarijata pitali hoće li se druga rekvizicija provoditi po popisima zvona koji su sastavljeni prilikom provođenja prve rekvizicije ili će biti potrebno učiniti novi popis zvona u Biskupiji.[136]

Kako je Bulić objasnio, rekvizicija se temeljila na zakonu o ratnim davanjima iz 1912. godine, po kojemu je sva zvona od bakra ili bakrene smjese, a čiji je promjer veći od 25 cm, trebalo predati za ratne svrhe. Osim zvona umjetničke vrijednosti, rekvizicije su bila oslobođena i zvona na željeznicama i parobrodima. Naknada za oduzeta zvona iznosila je četiri krune po kilogramu. Potrebe bogoslužja ovom naredbom nisu uvažene, ali je naknadno određeno da u svakoj crkvi treba ostati najmanje jedno zvono. S obzirom da je naredbom od 22. svibnja 1917. određeno da će se rekvizicije osloboditi zvona koja odredi "Pokrajinski Konzervatorijalni Ured", Državni ured za spomenike u Beču donio je odredbe koja će zvona biti oslobođena rekvizicije. Prema odluci Ureda za spomenike

[131] *Prava Crvena Hrvatska* 660 (1917): 2.
[132] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 361, 18. 5. 1917.
[133] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 460, 8. 6. 1917.
[134] Frane Bulić, »Zvona u Dalmaciji i njihovi lijevaoci.« *Sveta Cecilija* 1 (1920): 6.
[135] *Miscellanea,* sig. 2, ser. 17, kut. br. 47, br. 262, 23. 3. 1917; *KAS*, br. 570, 23. 3. 1917.
[136] *KAS*, br. 262, 29. 3. 1917.

u Beču, opravdano je osloboditi rekvizicije sva zvona lijevana prije 1600. godine. Zvona iz 17. i 18. stoljeća bit će oslobođena rekvizicije ako se ističu svojim figurativnim ili ornamentalnim ukrasima. Ako ima više sličnih ili jednakih zvona, zadržat će se samo najbolja i najreprezentativnija. Također, od zvona iz 17. i 18. stoljeća bit će sačuvana samo ona koja imaju natpis ili je na njima neka povijesna ličnost ili važan povijesni događaj. Izuzetno će biti sačuvana zvona lijevana poslije 1800. godine. Zvona iz 19. stoljeća moći će se zadržati samo ako se ističe njihova povijesna ili umjetnička vrijednost kako bi se na barem nekoliko primjeraka za buduće generacije sačuvali primjeri ljevaoničke umjetnosti 19. stoljeća. Državni ured za spomenike dao je upute kako prepoznati zvona na kojima nema godine lijevanja. Navodi se tako da vrlo stara zvona, ona nastala prije 13. stoljeća, imaju oblik pčelinjaka, a za njih su karakteristični ljevaonički znakovi - udubljeni natpisi. Uz ovaj oblik, od 12. se stoljeća javlja i čunjasti oblik, koji se zadržava do 14. stoljeća. Za određivanje starosti zvona važna je tehnika i način pisanja na zvonima. Najstariji natpisi, iz 12. stoljeća, udubljeni su, a potom izbočeni. Kako su natpisi na starijim zvonima rađeni pomoću kalupa, na nekim su zvonima natpisi nepravilno napisani, pa ih treba čitati od desne na lijevu stranu. U uputama je napomenuto da su brojke na zvonima često napisane rimskim brojevima, i to goticom i kapitalom u raznim oblicima.[137]

U nastavku rada bit će donesen popis zvona koja je don Frane Bulić prema obrascu I (*Iskazu zvona*), odredio da treba sačuvati ili eventualno sačuvati.

Crkva Blažene Gospe od Karmena u Dubrovniku posjedovala je tri zvona, od kojih su dva iz 18. stoljeća, tj. iz 1780. godine. Bulić je za oba napomenuo da će se "eventualno reservirati".[138]

Župa Gruž, kako je već napomenuto, posjedovala je dva zvona koja je trebalo sačuvati od rekvizicije. Zvona koja je, po Buliću, svakako trebalo sačuvati salivena su 1673. i 1784. godine.[139]

Na dominikanskom samostanu u Gružu u svrhu bogoslužja trebalo je sačuvati jedno od četiriju zvona. Odlučeno je da će biti sačuvano zvono koje udara "orologje". Naznačeno je da su sva četiri zvona salivena 1893. godine u Ljubljani. Četri gruška zvona salio je Albert Samassa.[140] Rad ovog ljevača zvona poznat

[137] F. Bulić, »Zvona u Dalmaciji i njihovi lijevaoci«: 6-7.

[138] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 13, bez datuma.

[139] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 61, 28. 2. 1916.

[140] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 56, bez datuma.

je i u župi u Varaždinu. Godinu prije salijevanja gruških zvona, ovaj ljubljanski ljevač zvona salio je i dva zvona na kapeli Sv. Mihajla u Sračincu.[141]

Prema *Iskazu zvona* u crkvi Svih Svetih (Domino) u Gradu nalaze se dva zvona. Za jedno je Frane Bulić zabilježio da ga treba "apsolutno reservirati", tj. ne izručiti. Uprava crkve Svih Svetih kao opasku je navela da je to zvono oteto ili kupljeno u Rusiji za Krimskog rata i doneseno u Dubrovnik. Na njemu je slika "Sv. Nikole na orientalnu odjevena".[142]

Prema *Iskazu zvona*, samostan Male Braće posjedovao je sedam zvona. Gvardijan Male Braće Hermenegildo Uskoković napomenuo je su dva zvona "bez vrijednosti", no ostala zvona salivena su 1370, 1475, 1526, te dva 1734. godine. Gvardijan navodi da su dva od pet datiranih zvona bila razbijena, pa su prelivena 1831. Nadalje je upozoreno da su ta zvona u tri reda vrlo bogato ukrašena slikama svetaca i natpisima iz Svetog pisma. Zbog navedenog opisa pokrajinski je konzervator odredio da se ta zvona ne izručuju vojnoj upravi. Ona se također "ne bi dala skinuti bez ovećih troškova."[143] Na jednom od zvona, koje je pretopljeno kod Colbachinija u Splitu 1831. godine, nalazio se natpis MCCCLXX. M. VIATOR. Isti autor spominje se i na isusovačkom zvonu iz 1355. godine.[144]

Prema Buliću, rekvizicije bi se trebala osloboditi dva zvona u župi u Trstenom. Starije, saliveno 1457. godine, trebalo bi se "svakako reservirati", dok bi se mlađe, iz 1632, moglo "eventualno reservirati". U *Iskazu zvona* je napomenuto da na starijem zvonu "ima jedan grb".[145]

Bulić je zabilježio da zvono na kapeli Sv. Vida u Koritima treba "eventualno reservirati". Ono je iz 1760. godine. U župi Babino Polje ima još pet zvona koja su salivena krajem 19. i početkom 20. stoljeća, dok tri nisu datirana, što je Bulić naglasio u opasci. Za pet datiranih zvona poznat je i njihov autor. Salio ih je Jakov Cukrov.[146] On je bio splitski ljevač zvona koji je radio od 1875. do 1902. godine. Jakov Cukrov je 1875. preuzeo ljevaonicu obitelji Colbachini, koja je iz rodnog Bassana došla u Split 1820. godine. Nakon smrti 1902. obiteljsku firmu "Jakov Cukrov" preuzeli su sinovi. Splitska ljevaonica braće Ante i Mate

---

[141] K. Dočkal, *Naša zvona i njihovi lijevaoci*: 101-102.

[142] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 15, 22. 1. 1916.

[143] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 16, 8. 12. 1915.

[144] L. Beritić, »Ivan Krstitelj de Tollis«: 49; Sofia Petricioli, »Zvono majstora Bela i Vivencija u Zadru.« *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 21 (1980): 249.

[145] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 17, bez datuma.

[146] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 43, bez datuma.

Cukrov aktivna je sve do 1935. godine, kada se braća do 1945. godine posvećuju trgovini željeznom robom. Poslije rata, nacionalizirana je cjelokupna imovina obitelji Cukrov.[147]

Prva i jedina dalmatinska ljevaonica zvona utemeljena g. 1875.
JAKOV CUKROV - SPLIT
ODLIKOVANA NA IZLOŽBI U ZAGREBU 1891.
Preporuča se vlč. p. n. svećenstvu i uglednim crkvenim općinama na izgradnju novih zvona koje mu drago težine u muzikalnom slogu od 3 do 8 zvona. — Preuzimlje prelijevauje starih zvona uz najniže danas moguće cijene i lijevanje djelova za strojeve. — Kupujem stare kovine.
JAKOV CUKROV
Brzojavi: Cukrov - Split.
Kupujem stare kovine
Cijene ispod svake konkurencije.

Slika 6. Oglas ljevaonice Cukrov (*Narodna svijest* 53 (1924): 6)

Prema *Iskazu zvona* u župi Mali Ston postoje četiri zvona. Jedno od tri zvona na crkvi Sv. Antuna Opata datirano je 1470. godinom. Zbog njegove datacije Bulić je zabilježio da se "apsolutno ne smije izručiti." Srednjovjekovno zvono ima natpis na vrhu koji glasi: *Ave Maria gratia plena Dominus*. Na dnu zvona nalaze se razne kratice. Osim natpisa, zvono ima datum, te slike Sv. Roka, Bl. Gospe, Sv. Petra i Pavla i Spasitelja. U *Iskazu zvona* je zabilježena i pretpostavka da je saliveno u Mlecima.[148] Cvito Fisković je donio cjeloviti natpis na tom zvonu, a napisan malim gotičkim slovima. Natpis glasi: *M.CCCC.LXX. mrino druzo me fecit ihs ave maria gratia plena dominus*.[149] Danas se zvono nalazi u crkvenoj luži sagrađenoj 1525. godine.[150]

Franjevački samostan u Slanom posjedovao je četiri zvona. Najstarije je bilo iz 1410. godine. To zvono, koje je bilo neophodno za bogoslužje, trebalo

[147] Milivoj Žanetić, »Jakov Cukrov (1838.-1902.) splitski ljevač crkvenih zvona.« *Služba Božja* 42 (2002): 288-294.

[148] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 46, bez datuma.

[149] C. Fisković, »Nekoliko starih zvona dalmatinskih crkava«: 121; Vinicije B. Lupis, *Sakralna baština Stona i okolice*. Ston: Matica hrvatska, 2000: 201.

[150] Vinicije B. Lupis, *Ston u srednjem vijeku*. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2010: 18.

je "apsolutno reservirati", kako je zabilježio Bulić.[151] O tvorcu, godini i mjestu lijevanja najstarijeg zvona samostana Sv. Jeronima svjedoči natpis na zvonu koji glasi: MCCCCX. M. SALVATOR ME FECIT I. VENECIAS.[152] Nadalje, Bulić je ocijenio da bi se zvona iz 1580. i 1644. godine eventualno trebala spasiti rekvizicije. Najmlađe zvono je iz 1747. godine. O njemu se Bulić nije očitovao, te ga nije opaskom dao spasiti rekvizicije.[153] Tvorac zvona iz 1580. godine bio je Frano Antica. O tome svjedoči i natpis na zvonu koji glasi:

+LAVDATE DOMINVM DE CELIS
LAVDATE EVM IN EXCELSIS
+OPVS FRNC LAGVST MDLXXX[154]

Sačuvana su još dva zvona, koja su djelo Frana Antice Lastovca. Jedno od njih saliveno je 1579, tj. godinu dana prije nego što je salio zvono za slanske franjevce. Ono se nalazilo na crkvi koja je bila u vlasništvu Miha Pracata. Godine 1581. salio je zvono za crkvu Svete Elizabete na Pilama. Na tom se zvonu nalazio se natpis OPUS FRANC. LAGUST i godina MDLXXXI.[155] Zvono nije poznato u sačuvanoj dokumentaciji ratnih rekvizicija. Frano Antica Lastovac bio je od 1578. do 1585. godine u službi Dubrovačke Republike kao ljevač topova. Godine 1589. preselio je u Veneciju, priključivši se radionici braće De Tonis, a zatim u Gandino blizu Gargana, gdje je načinio brončanu ogradu pred glavnim oltarom katedrale, u koju je urezao i svoj potpis FRANCISCVS LAGVSTINVS EPIDAVRIVS. Brat ovog ljevača zvona, Pasko Antica, bio je jedan od desetorice kolovođa lastovske bune 1602. godine.[156] Frano Antica Lastovac imao je tri sina – Frana, Antuna i Gaudencija. Mlađi Frano Antica kao ljevač topova prvi put se spominje 1618. u poljskim izvorima, a šest godina kasnije odlio je topovsku cijev za Ferdinanda Myszkowskog Gonzagu. Frano Antica mlađi bio je i ljevač zvona i vjerojatno je radio u krakovskoj kraljevskoj radionici koju je osnovao kralj Sigismund III. Vasa. Antun Lastovac, drugi sin Frana Antice, zabilježen je 1624. u poljskim izvorima kao krakovski građanin. Prema predaji, u Poljskoj

---

[151] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 49, bez datuma.

[152] Ivica Žile, »Arheološka istraživanja samostana Sv. Jeronima.« *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka* 8 (2001): 81.

[153] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 49, bez datuma.

[154] Cvito Fisković, »Bilješke o kulturnoj baštini otoka Lastova.« *Mogućnosti* 24/5 (1977): 606.

[155] Stanislaw Szymański, »O Lastovcima lijevačima zvona i topova u Poljskoj.« *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 20 (1975): 121.

[156] Nenad Vekarić, »Lastovski pobunjenici 1602. godine.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 43 (2005): 50.

je boravio i Gaudencije Lastovac, treći sin Frana Antice.[157] On je 1622. godine salio malo zvono za dubrovački dominikanski samostan.[158]

U *Iskazu zvona* gvardijan badijskog franjevačkog samostana Atanazije Veža zamolio je da se zvono, na kojemu se nalazi godina *MDCCXXVIII* i dva natpisa s imenima autora zvona, *Opus Pauli Depolis Veneti*, i vjerojatno darivatelja, *Conte Pietro Cliubotina*, ne izruči vojnoj upravi jer je neophodno potrebno. Bulić je uvažio molbu te je zabilježio da se ovo zvono ne izruči.[159]

Prema *Iskazu zvona*, u župi Majkovi nalazila su se dva zvona iz 1533. godine. Jedno se nalazilo na crkvi Sv. Trojstva. Ono se nije smjelo izručiti zbog potreba bogoslužja, dok je drugo zvono bilo na crkvi Sv. Stjepana. Za ovo zvono Bulić kaže da se ne izruči.[160]

Da podaci o zvonima sačuvani u dokumentaciji ratne rekvizicije nisu bili u skladu sa stvarnim stanjem u pojedinim crkvama i župama svjedoči i zvono crkve Sv. Stjepana u Gornjim Majkovima. Naime, danas se na tamošnjoj crkvi Sv. Stjepana nalazi zvono na kojemu je zabilježena godina *MDLXXXIIII*, dok se u dokumentaciji ratne rekvizicije spominje da je ono iz 1533. godine. Osim godine lijevanja, zabilježene rimskim brojkama, na zvonu se nalaze prikazi Gospe, Raspeća, Ivana Krstitelja i Sv. Đurđa. Na zvonu se nalazi se i natpis sljedećeg sadržaja, koji otkriva njegova autora:

QVANE BAT
ISTA DE AN
TONIO DEL
TON FECIT
OPVS

U dokumentaciji ratne rekvizicije koja je pohranjena u Arhivu Dubrovačke biskupije poznato je još nekoliko zvona koja je salio Giovanni Battista De Tonis. Tako na području Dubrovačkog primorja postoji nekoliko zvona koja je salio ovaj mletački ljevač zvona. Naime, *Iskaz zvona* župe Topolo otkriva da je zvono na tamošnjoj crkvi trebalo "apsolutno reservirati". Na zvonu se nalazilo

[157] Vinicije B. Lupis, *Dubrovnik i Poljska*. Zagreb: Veleposlanstvo Republike Poljske u Zagrebu, 2005: 58.

[158] S. Szymański, »O Lastovcima lijevačima zvona i topova u Poljskoj«: 124.

[159] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 54, bez datuma.

[160] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 55, bez datuma.

ime ljevača zvona - *Zan Batista Ton*. Na području Dubrovačkog primorja ovaj ljevač zvona salio je 1587. godine zvono na kapeli Sv. Nikole u Ošljemu, te 1613. godine zvono na kapeli Sv. Petra u Stupi.[161] Giovanni Battista De Tonis salio je 1592. zvono za lopudsku crkvu Sv. Nikole.[162] Njegov rad predstavlja i zvono koje se nalazi na crkvi Gospe od Šunja.[163]

Stara crkva Sv. Ane na Brgatu imala je "sasvim staro" zvono, bez preciznije datacije. Bulić je zabilježio da se ono ima "reservirati".[164]

Stonska kapela Gospe Anuncijate posjedovala je tri zvona, od kojih su dva bila salivena 1528. godine. U *Iskazu zvona* zabilježeno je da oba zvona iz 1528. imaju povijesnu i umjetničku vrijednost. U čemu je njihova vrijednost otkriva natpis koji se nalazi na njima, a natpis koji se nalazi na većem zvonu donesen je i u *Iskazu zvona*. On glasi:

Senatus Ragusinus. ob.
Honorem D. Virg.
Dei Pare. F. C.
Opus Batiste
A. S. MDXXVIII

Autor zvona, Ivan Krstitelj Rabljanin, bio je "glasoviti zvonoljevaoc Republike Dubrovačke," kako je Bulić prenio riječi Ivana Kukuljevića Sakcinskog, koje je ovaj zabilježio 1858. godine u prvom svesku svog *Slovnika*. Stoga je Bulić zabilježio da se oba zvona apsolutno ne smiju izručiti.[165] Ova dva zvona Republika je dala saliti za crkvu Sv. Marije u Polju (Gospa od Lužina) kao naknadu za komad zemljišta koji je oduzela crkvi radi proširenja solane. Zvona su kasnije prenesena na crkvu Navještenja.[166] Do 1754. godine ova su se zvona nalazila na zvoniku crkve Gospe od Lužina, a poslije su prenesena u crkvu Gospe Nuncijate. Potpuni natpis koji se nalazi na oba stonska zvona Ivana Rabljanina donio je Vinicije B. Lupis u knjizi *Sakralna baština Stona i okolice*. Natpis na većem zvonu glasi:

---

[161] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 1, bez datuma.
[162] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 539, 8. 7. 1917.; *KAS*, br. 65, 8. 7. 1917.
[163] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 461/56, 30. 5. 1956.
[164] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 57, bez datuma.
[165] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 44, bez datuma.
[166] L. Beritić, »Ivan Krstitelj de Tollis«: 65.

+IESVS
AVTEM.TRANSIENS.PER.MEDIVM.IL
ORVM.IBAT.+S.BL.
+A.S.MDXXVIII.SENATVS.RAG.OB
HONOREM
D.VIRG.DEI.PARE.F.C.OPVS.
BAPTISTE+

Ovo zvono kruškolikog je oblika i ima dva natpisna polja, između kojih se nalaze likovi Bogorodice s Kristom i Sv. Vlahom.

Drugo, manje zvono također ima dva natpisna polja ukrašena stiliziranim palmetama i reljefima Bogorodice i Sv. Vlaha. Natpis na ovom zvonu glasi:

+GLORIA.IN.EXCELSIS.DEO.ET.
IN.TERRA.PAX.HOMINIBVS+S.BL.+A.
S.MDXXVIII.
SENATVS.RAG.OB.HONOREM.D.VIR
G.DEI.PARE.F.C.OPVS BAPTISTAE.+[167]

Bulić je u župi u Stonu od izručenja izdvojio zvono iz 1428. godine. Ono je pripadalo kapeli u Brocama. Za navedeno zvono stonski župnik zabilježio je da je od “arheološke vrijednosti.”[168]

Crkva u Dolima, u župi Zaton Doli, imala je zvono iz 1485. godine. Bulić je odredio da se ovo kasnosrednjovjekovno zvono ima “apsolutno reservirati.”[169]

Prema *Iskazu zvona* župe Gruda, na crkvi Gospe od Zdravlja nalazilo se zvono iz 1795. godine, za koje je Frano Bulić zabilježio da se treba “reservirati.”[170]

Franjevci u Pridvorju posjedovali su tri zvona. Dva su se nalazila na crkvi Sv. Vlaha, a jedno na kapeli Sv. Trojstva. Jedno od dva zvona na crkvi Sv. Vlaha bilo je potrebno “reservirati”, jer je na njemu stala godina *MDCLXXXIII* te natpis:

MARIA GRATIA
ISEPOLATI[171]

---

[167] V. B. Lupis, *Sakralna baština Stona i okolice*: 200.
[168] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 44, bez datuma.
[169] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 167, 15. 3. 1916.
[170] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 63, bez datuma.
[171] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 63, 6. 2. 1916.

Autor ovog zvona je Giuseppe Piatti, ljevač zvona iz 17. stoljeća. Na području Dubrovačke biskupije salio je 1669. godine zvono župne crkve Uznesenja Marijina na Koločepu. Isti autor salio je 1657. zvono na crkvi Sv. Barbare na Cresu. Giuseppe Piatti salio je 1682. godine i zvono na trogirskoj crkvi Gospe od Anđela.[172]

U *Iskazu zvona* župni ured u Pridvorju je naveo da zvono na kapeli Sv. Mihajla iz godine MDCLXXXI treba "reservirati." Na njemu je bio natpis *Opus Maria J. Gioti*.[173] Isti ljevač zvona salio je 1693. godine zvono na crkvi Sv. Duha u Šibeniku.[174]

U župi Stravča nalazilo se zvono iz 1728. godine koje je trebalo "reservirati." Osim godine (*MDC.C.XXVIII*), u *Iskazu zvona* naveden je natpis koji se nalazi na zvonu. On je glasio: *Opus Paoli Depolis Veneti*.[175]

Prema *Iskazu zvona*, župa Pomoćnice kršćana u Orebiću posjedovala je dva zvona koja je trebalo "reservirati". Jedno zvono, za koje se u *Iskazu zvona* navodi da je staro preko sto godina, nalazilo se na crkvi Gospe od Karmena. Fisković spominje da se je to zvono saliveno 1411. godine i da je pripadalo srednjovjekovnoj crkvi Sv. Vida, na čijim je ruševinama nastala crkva Gospe od Karmena. Na zvonu je gotičkom majuskulom napisano: MCCCCXI A. DI. X. DE. DECEBRIO.[176] Na crkvi Sv. Lovra nalazilo se drugo zvono iz ove župe koje je trebalo "reservirati." Ono je nastalo u Veneciji 1788. godine.[177]

Iz župe u Ponikvama od rekvizicije je trebalo spasiti zvona na crkvi Sv. Ivana u Šparagovićima. Na njemu je zabilježena godina MDCLVIII, te natpis *Polis Veneti*. U *Iskazu zvona* ovo je zvono opisano, te je napomenuto da se na njemu nalaze motivi Propeća, Gospe i Sv. Antuna.[178]

U *Iskazu zvona* dubrovački su dominikanci naveli da je zvono na kapeli Sv. Lazara najstarije, iz 1400. godine. Uz ovo, još dva nipošto ne bi smjela biti izručena, kako je zabilježio Bulić. To su dva zvona na crkvi Sv. Dominika u Dubrovniku. Starije zvono je iz 1459, a mlađe iz 1516. godine. Bulić je zabilježio da se dva dominikanska zvona eventualno mogu izručiti. Bilo je to zvono na

[172] K. Dočkal, *Naša zvona i njihovi lijevaoci*: 95.
[173] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 66, 7. 3. 1916.
[174] K. Dočkal, *Naša zvona i njihovi lijevaoci*: 81.
[175] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 68, bez datuma.
[176] C. Fisković, »Nekoliko starih zvona dalmatinskih crkava«: 119.
[177] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 68, bez datuma.
[178] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 75, bez datuma.

samostanu Sv. Nikole na Lopudu. Ono je saliveno godinu dana prije bitke kod Siska. Treće zvono sa crkve Sv. Dominika trebalo je eventualno osloboditi rekvizicije. Ono je bilo iz 1622. godine. Rozarij Jerković, upravitelj dominikanskog samostana u Dubrovniku, napomenuo je da se detaljni opis zvona nalazi u prilogu koji je poslan Ordinarijatu 12. 12. 1915. godine.[179]

Iskaz zvona za župu Lopud načinio je fra Urban Talija. On je popisao sedam zvona koja su salivena u razdoblju 15. i 16. stoljeća. Starija zvona su na crkvama Sv. Nikole i Sv. Marije, a tri mlađa nalaze se na crkvi Gospe od Šunja. Prema Buliću, svih sedam zvona trebalo je "reservirati."[180]

Koločepski župnik Vice Medini u *Iskazu zvona* je naveo sedam zvona u župi na otoku. Bulić je odredio da se ne izruče zvona iz crkve matice u Koločepu Donjem i zvono na kapeli Sv. Antuna Opata u Donjem Čelu. Zvono na matičnoj crkvi bilo je saliveno 1525. godine. Medini kaže da je ono "znamenito ne samo od starine nego i jer ga je salio glasoviti ljevatelj zvona 'Giovanni Battista d' Arbe', onaj isti koji je salio znamenito zvono na dubrovačkom zvoniku - kako se to vidi iz pripadajućeg natpisa: 'Opus Baptistae'." Medini još napominje da se na ovom zvonu nalazi prikaz Gospe. Spomenuto zvono u Donjem Čelu starijeg je datuma. Bulić je zabilježio u *Iskazu zvona* koločepske župe i dva zvona koja se mogu eventualno izručiti. Bila su to zvona na kapelama Sv. Antuna Padovanskog u Gornjem Čelu i Sv. Nikole na groblju. Zvono na kapeli Sv. Antuna Padovanskog u Gornjem Čelu saliveno je 1586. godine. Na njemu se nalaze razne svetačke slike, kako donosi Medini. Zvono na kapeli Sv. Nikole na groblju nema datacije na natpisu na zvonu, no prema natpisu koji je donio Medini, Bulić je zvono datirao u "XVII v.". Koločepski župnik kaže da natpis na zvonu "glasi: '*Opus haeredum Depollis*'." Prema Mediniju, na zvonu se još nalaze slova IHS i slika Sv. Nikole. Nije sasvim jasna datacija ovog zvona, jer je Kamilo Dočkal u svojoj knjizi *Naša zvona i njihovi lijevaoci* zabilježio da su autori zvona na kojima se navode *De Polis Haeredes* ljevači zvona iz 18, a ne iz 17. stoljeća. U 17. su stoljeću zabilježeni tršćanski ljevači zvona koji se na zvonima spominju kao De Poli Fratelli. Stoga je moguće da je Frane Bulić pogrešno datirao ovo koločepsko zvono u 17. umjesto u 18. stoljeće. To nisu jedina koločepska zvona datirana u 17. stoljeće. Osim zvona Ivana Rabljanina na crkvi matici postoje dva zvona koja su salivena 1669. godine. Na većem zvonu nalazi se natpis: *ATIEBCEISE*. Na zvonu su još i četiri slike, od kojih se na trima mogu razaznati

[179] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 7, bez datuma.
[180] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 5, bez datuma.

motiv Raspeća, Blažene Djevice Marije i Sv. Antuna. Na manjem zvonu iz 1669. godine prikazani su identični motivi, "samo što natpis donosi slova: *ISEPOPLATI.*"[181] Zvona su bila blagoslovljena 1675. godine.[182] Zadnja dva spomenuta zvona Bulić nije odredio za izuzeće od rekvizicije.[183]

U *Iskazu zvona* u Pakljeni na Šipanu popisana su zvona na sedam crkava. Bulić je napomenuo da se tri šipanska zvona "eventualno reserviraju." Bila su to zvona na crkvi Bl. Gospe od Milosrđa i Svetog Duha. Na zvonu Gospe od Milosrđa stajala su tri zvona. Zvono na kojemu je stajala godina MDCCCXX eventualno je trebalo osloboditi rekvizicije. Na njemu bili su prikazani Sv. Križ, Gospa, Sv. Vlaho i Sv. Josip i potpis *Pietro Ferucii Venezia*. Treće zvono na crkvi Bl. Gospe od Milosrđa također je trebalo "eventualno reservirati". Na njemu se nalazila godina MDCCLXXXII, te natpis: *Opus ferendis Depolis*. Zadnje zvono ove otočne župe koje je trebalo "reservirati" nalazilo se na crkvi Svetog Duha. Na njemu je zabilježena godina MDCCXXXII i natpis *Spiritus Sancte Deus miserere nobis.* Na njemu su se nalazili prikazi Sv. Križa, Bl. Gospe, Sv. Vlaha i Sv. Đurđa. Jedino zvono iz ove župe koje je prema Buliću trebalo osloboditi rekvizicije nalazilo se na crkvi Sv. Đurđa. U *Iskazu zvona* je navedeno da je iz godine MVIV. Na zvonu je postojao natpis *Vivat eroi de france*. Osim što je zabilježio da ga treba "absolutno ne izručiti", Bulić je zabilježio drugu verziju spomenutog natpisa. Prema Buliću, na zvonu piše *Vivat le roi de France*.[184] Analizira i godinu MVIV koja je donesena u *Iskazu zvona* i kaže da godina nije napisana čitljivo, pa pretpostavlja da je saliveno u 15. stoljeću u spomen na kralja Renea.[185] Naime, Bulić se priklonio legendi koja govori da je napuljski kralj, pripadnik anžuvinske dinastije, Rene I Dobri, nakon dinastičkih sukoba s Alfonsom V protjeran iz Napulja, te je utočište pronašao u Firenci. Prema pretpostavci, tamo je upoznao Dubrovčane i na neko vrijeme preselio na Šipan, gdje je boravio prije nego što se vratio u Francusku, u Aix-en-Provence, gdje je umro 1480. godine.[186] O navodnoj Reneovoj prisutnosti na Šipanu govori do danas sačuvan grb s natpisom sljedećeg sadržaja: RENATVS · REX · IVSTVS. Po predaji, grb s natpisom prenesen je s druge lokacije, zvane

---

[181] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 24, bez datuma.

[182] Vinicije B. Lupis, »Prilozi poznavanju sakralne baštine otoka Koločepa.« *Dubrovnik* 1-2 (2002): 250.

[183] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 24, bez datuma.

[184] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 25, bez datuma.

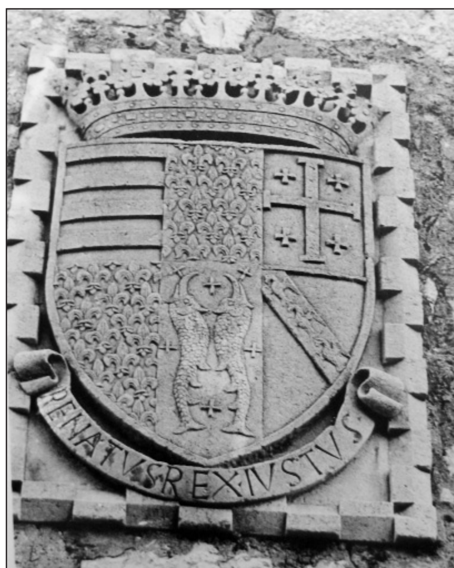
[185] *KAS*, br. 38, 5. 4. 1917.

[186] Vinko Milić, »Starinski nadpis na Šipanu.« *Bullettino di arheologia e storia Dalmata* 10 (1899): 186.

Na Renatovu.[187] Na tom mjestu, na zapadnoj strani groblja ispred crkve Sv. Duha, nalaze se ostaci moežebitne palače Renea Anžuvinskog.[188] Sadržaj šipanskog natpisa kralja Renea objavljen je 1899. godine u članku "Starinski nadpis na Šipanu" u časopisu *Bullettino di archeologia e storia Dalmata*. Autor članka, Vinko Milić, donio je natpis sljedećeg sadržaja:

RENATVS REX IVSTVS
REX GALLICORVM
IN EXILIVM PVLSVS

Po Niku Goravici, župniku u Suđurđu, Arthur Evans je 1878. godine odnio u British Museum donji dio grba na kojemu se nalazila uklesana godina stavljanja natpisa. Na natpisu je Rene tituliran kao francuski, a ne napuljski kralj. Vinko Milić je to objasnio kratkom vladavinom ovog Anžuvinca lenom koje je pridruženo francuskom kraljevstvu.[189] Kako je na natpisu, koji je nastao vjerojatno u drugoj polovici 15. stoljeća, Rene nazvan REX GALLICORVM, vjerojatno je natpis

Slika 7. Grb Renea I na Šipanu (*Fototeka Konzervatorskog ureda u Splitu*, inv. br. 8).

[187] Vid Vuletić Vukasović, »Iscrizioni dalmate d'epoca veneziana.« *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* 6 (1883): 101.

[188] Miljenko Anđelić, »Sto bilješki o Šipanu od bakrenog doba.« *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka* 9 (2006): 247.

[189] V. Milić, »Starinski nadpis na Šipanu«: 185-187.

Vivat le roi de France na suđurađkom zvonu, salivenom godine MVIV (vjerojatno označava 1504. godinu) posvećen upravo Reneu I. Dobrom.

Iz župe u Kliševu potrebno je "reservirati" zvono na kapeli Sv. Ivana u Mravinjcu. Navedeno zvono je iz 1600. godine.[190]

Na crkvi Bl. Gospe od Snijega, u župi Pupnata, trebalo je "eventualno reservirati" zvono datirano u 1751. godinu. Na njemu su prikazani Raspelo, Gospa, Sv. Mihovil i Sv. Nikola. Autor zvona također je poznat po natpisu na zvonu. Naime, na njemu piše: *opus Castelli*.[191] Dočkal spominje sestre Katarinu i Anu De Castellis, vlasnice venecijanske ljevaonice zvona iz druge polovice 18. stoljeća, što vremenski odgovara zvonu iz Pupnata. Radovi ove ljevaonice poznati su na istočnojadranskoj obali. U njoj su 1757. godine salivena dva zvona za samostan benediktinki u Zadru. Ista ljevaonica salila je 1782. i zvono na crkvici na brdu Biranju u župi Kaštel Lukšić. Ljevač zvona istog prezimena poznat je u dubrovačkom kraju i 1665. godine. Naime, tada je ljevač zvona Castelli salio zvono na kapeli Sv. Juraja u vrtu obitelji Bassegli-Gozze.[192]

U *Iskazu zvona* korčulanske župe nalazila su se tri zvona na kapeli Sv. Mihovila koja je trebalo "reservirati" i "eventualno reservirati". Zvona koja je trebalo "eventualno reservirati" bila su iz 1756. i 1710. godine. Svakako je trebalo "reservirati" zvono iz 1622. godine. U *Iskazu zvona* je napomenuto da su sva tri zvona mletačka.[193]

Bulić je odredio da treba "apsolutno reservirati" jedno zvono u župi Mrcine. Zvono je datirano u 1563. godinu i nalazilo se na crkvi Sv. Nikole.[194]

Iz župe Sv. Petra i Pavla u Trpnju od rekvizicije je trebalo osloboditi zvono na crkvi Sv. Roka. Nije poznato iz koje je godine, ali u *Iskazu zvona* je navedeno "105 god". Vjerojatno je značilo da je zvono na crkvi Sv. Roka 1916. godine bilo staro 105 godina. Kako se kaže u *Iskazu zvona*, ono je bilo "povjesničke vrijednosti".[195]

Iz župe Velike Gospe u Kuni trebalo je "ne izručiti" dva zvona na dvije kapele. Starije zvono nalazilo se na kapeli Sv. Vida i ono je bilo iz 1520. godine. Mlađe zvono je iz 1664. i nalazilo se na kapeli Gospe od Karmela.[196]

---

[190] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 26, bez datuma.
[191] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 29, bez datuma.
[192] K. Dočkal, *Naša zvona i njihovi lijevaoci*: 65-66.
[193] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 27, bez datuma.
[194] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 167, 6. 12. 1915.
[195] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 37, bez datuma.
[196] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 38, bez datuma.

Iz *Iskaza zvona* župe Janjina Bulić je odredio da se rekviziciji ne izruči zvono sa kapele Sv. Stjepana. Datirano je u 1414. godinu. Trebalo je "eventualno reservirati" drugo, mlađe zvono na istoj kapeli. Ono je saliveno 1607. godine.[197] Zvono koje se nalazilo na kapeli Sv. Stjepana ima znak natkrivenog križa, koji se nalazi na tronožnom stalku ili vrhu zvonika. Na dnu zvona stajala je već spomenuta 1414. godina, napisana rimskim brojkama. Ovo zvono danas se čuva u župnom domu u Janjini.[198]

Bulić je odredio da se ne izruči zvono na kapeli Sv. Trojstva u župi Putnikovići. Na njemu je stajala godina M. D. CXXVIII. Također, iz iste župe nije se smjelo izručiti ni zvono na kapeli posvećenoj Svetom Liberanu. Nije poznata godina kada je ovo zvono saliveno, no stajao je natpis *O.P.U.S. E.R.E.D.U.M depolis*.[199] Fiskoviću je poznato još jedno zvono iz ove župe. Ono se nalazi na crkvi Gospe od Ružarja i nije spomenuto u ovom *Iskazu zvona*. Na dnu zvona nalazi se natpis ispisan gotičkim slovima: +.M.MARCVS·FILIVS.Q.M VENDRAMI.ME.FECIT. Dakle, salio ga je ljevač zvona Marko, sin pokojnog Vendramina. Taj je ljevač zvona već poznat po svojim djelima. Naime, na romaničkom zvoniku rapskog benediktinskog samostana Sv. Andrije nalazi se zvono na kojemu je natpis s njegovim imenom. Pokraj natpisa je i veliki znak križa na tronožnom stalku, koji možda predstavlja i vrh zvonika. Jedno zvono s ovim znakom i godinom 1439. nalazi se i na zvonu u župnoj zbirci u Blatu.[200] Sličan znak s križem na visokom tronožnom stalku ili vršku zvona ima zvono crkve Sv. Marka u Dućama kod Omiša. Majstor Marko izvozio je zvona i u Bosnu. Jedno takvo salio je za crkvu u Bobovcu koje je, kada je ta značajna utvrda pala pod Turke, zakopano u zemlju da ga Osmanlije ne pretale. Naposljetku, zvono je otkopano u arheološkim istraživanjima.[201] Pripadalo je grobnoj kapeli u Bobovcu, kao i još dva brončana zvona iz 14. i 15. stoljeća koja su također tamo pronađena zakopana u zemljani nasip. Na zvonu Marka Vendramina stoji već spomenuti majstorov znak, lik Sv. Mihajla i natpis: M. MARCVS. FILIVS. M. VENDRAMVS. ME FECIT (MAGISTER MARCUS FILIUS MARCI VENDRAMUS ME FECIT). Slova stilski odgovaraju gotičkoj uncijalnoj minuskuli.[202]

---

[197] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 34, bez datuma.

[198] C. Fisković, »Nekoliko starih zvona dalmatinskih crkava«: 118-119.

[199] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 40, bez datuma.

[200] Vinicije B. Lupis u kulturno-povijesnom vodiču *Blato u srednjem vijeku* ovo gotičko kruškoliko zvono iz Župne zbirke crkve Sv. Jeronima datira u godinu 1438 (Vinicije B. Lupis, *Blato u srednjem vijeku*. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2010: 34).

[201] C. Fisković, »Nekoliko starih zvona dalmatinskih crkava«: 117-118.

[202] Pavao Anđelić, *Bobovac i Kraljeva Sutjeska*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1973: 78-80.

U župi Vrućica trebalo je od rekvizicije spasiti zvono saliveno 1673. godine, koje se nalazilo na kapeli Sv. Jurja u Vrućici Gornjoj.[203] Iz iste župe trebalo je "eventualno reservirati" malo zvono na crkvi Sv. Kuzme i Damjana u Vrućici Donjoj. To je najmanje od tri zvona na matici, a saliveno je 1720. godine.[204] Gornja Vrućica je 1970. godine izdvojena iz ove župe i pripojena župi Trpanj.[205]

Prema *Iskazu zvona*, u župi Babino Polje nalazila su se dva zvona za koja je Bulić ocijenio da se trebaju "eventualno reservirati". Starije zvono, iz 1703, nalazilo se na kapeli Sv. Andrije. Mlađe zvono saliveno je 83 godine kasnije i nalazilo se na kapeli Sv. Ivana.[206]

Dubrovački su isusovci u *Iskazu zvona* naveli dva zvona koja je Bulić odredio da trebaju biti sačuvana od rekvizicije. Starije zvono datira se u 1355. godinu. Datacija nije sigurna jer je u *Iskazu zvona* navedeno sljedeće: "1355 ?" Za ovo je zvono zabilježeno i da je prastaro te da na njemu postoji slabo čitljiv natpis. Mlađe zvono, koje treba sačuvati od rekvizicije, datirano je u 1565. godinu. Na njemu postoje slike koje se slabo raspoznaju, kako je navedeno u *Iskazu zvona*.[207]

Iskaz zvona župe Topolo otkriva da je na tamošnjoj crkvi Male Gospe zvono saliveno 1600. godine. Prema Buliću, njega je trebalo "apsolutno reservirati". Na zvonu se nalazilo ime ljevača - *Zan Batista Ton. F.* Prema Dočkalu, ovo je zvono rad mletačkog ljevača zvona koji je radio krajem 16. i početkom 17. stoljeća. Na području Dubrovačke biskupije ovaj ljevač salio je 1587. godine zvono na kapeli Sv. Nikole u Ošljemu, zatim 1613. zvono na kapeli Sv. Petra u Stupi.[208] Isti ljevač salio je 1592. godine zvono za lopudsku crkvu Sv. Nikole.[209] Njegov rad predstavlja i zvono koje se nalazi na crkvi Gospe od Šunja.[210] No postoji još jedno zvono ovog ljevača koje nije zabilježeno u arhivskim dokumentima. Kako je već prije spomenuto, ono se nalazi na crkvi Sv. Stjepana, a Giovanni Battista De Tonis salio ga je godine MDLXXXIIII, kako stoji na natpisu koji se nalazi na ovom majkovskom zvonu. Također, trebalo je "apsolutno reservirati" i zvono na kapeli Sv. Ane u Imotici. Za ovo zvono nije navedena godina lijevanja, ali je u *Iskazu zvona* napomenuto da je "zvono staro" i "nema godine označene".

---

[203] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 41, bez datuma.
[204] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 41, bez datuma.
[205] I. Šimić, *Šematizam dubrovačke biskupije*: 189.
[206] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 43, bez datuma.
[207] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 8, 2. 12. 1915.
[208] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 1, bez datuma.
[209] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 539, 8. 7. 1917; *KAS*, br. 65, 8. 7. 1917.
[210] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 461/56, 30. 5. 1956.

Također, zabilježen je natpis koji se nalazio na njemu, a koji je glasio: *opus eredum de Polis*. Osim navedenih zvona koja je trebalo "apsolutno reservirati", u ovoj su se župi nalazila dva zvona koja je trebalo "eventualno reservirati". Starije zvono, ono iz 1703. godine, nalazilo se na crkvi Male Gospe u Topolom. Na njemu se nalazio ovaj natpis: *Opus Martini Picinini*. Deset godina mlađe zvono, koje je također eventualno trebalo spasiti od rekvizicije, nalazilo se na kapeli Sv. Trojstva u Štedrici. Ono je također imalo isti natpis - *Opus Martini Picinini*.[211]

U župi Ošlje nalazilo se po jedno zvono koje je Bulić odredio da treba "absolutno" i "eventualno reservirati". Starije zvono, iz 1587. godine, trebalo je svakako osloboditi od rekvizicije. Ono se nalazilo na kapeli Sv. Nikole i sadržavalo prikaze Gospe, Križa, Sv. Ivana Krstitelja i Sv. Veronike. Na ovom zvonu nalazio se natpis *Zuane batista de antonio del Ton. Fecit opus*. Na kapeli Sv. Petra u Stupi nalazilo se zvono iz 1613. godine, koje je eventualno trebalo biti oslobođeno rekvizicije. Ovo zvono salio je isti ljevač kao i prethodno. Da je tome tako otkriva natpis *Zan Batista Ton F*.[212]

U *Iskazu zvona* župe Pločice ostaje nejasno koje zvono i na kojoj crkvi treba osloboditi rekvizicije. Naime, na kraju liste *Iskaza zvona* župe Pločice Bulić je zabilježio da je "potrebno reservirati barem zvono iz god. 1540." i pozvao se na prije spomenuti članak Nika Štuka u kojem govori o zvonu iz Pločica kao jednom od najstarijih sačuvanih te ga datira u 11. stoljeće.[213] No, postoji mogućnost da se Bulić priklonio rezultatima ekspertize koju su 1910. godine proveli profesor dr. Max Dvořák i dr. Svoboda te zaključili da ovo zvono potječe iz 16. ili 17. stoljeća i da nema toliku vrijednost. Postoji mogućnost da se u ovoj župi nalazilo još jedno zvono, i to iz 1540, no ako je ono i postojalo, u *Iskazu zvona* nije navedeno kojoj bi točno crkvi ili kapeli pripadalo.

Osim navedenih zvona Bulić je u člankom »Zvona u Dalmaciji i njihovi ljevaoci« u časopisu *Sveta Cecilija* naveo još dva zvona koja se ne spominju u *Iskazu zvona*, tj. u obrascu I prve rekvizicije zvona. Ono starije, iz 1439. godine, bilo je u privatnom vlasništvu obitelji Šeman. Na ovom zvonu nalazio se natpis MCCCCXXXVIIII. Fisković dodaje da je na tom blatskom zvonu utisnut broj 373. To je broj iz doba austrijskog prisilnog otuđenja zvona za vrijeme Prvog svjetskog rata. Također, na zvonu je znak križa na vrhu tronošca ili zvonika.[214]

---

[211] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 6, bez datuma.

[212] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 1, bez datuma.

[213] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 34, bez datuma.

[214] C. Fisković, »Nekoliko starih zvona dalmatinskih crkava«: 123.

Na crkvi Gospe Čarskog Polja u Čari nalazilo se zvono saliveno 1467. godine, na čijem se donjem rubu nalazio natpis *IHS MCCCCLXVII.* Čuva se u Arheološkom muzeju u Splitu. Zvono je otkupio ljevač zvona Jakov Cukrov, koji je umjesto starog zvona za čarsku crkvu na državni trošak salio novo.[215] Postoji još jedno korčulansko zvono koje nije zabilježeno u *Iskazu zvona*. O njemu je Vid Vuletić-Vukasović pisao u časopisu *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* 1883. godine. Zvono se nalazilo na crkvi Sv. Nikole u Čari. Na njemu je "nadpis gotički: MCCCCXXXV".[216] Jedno zvono Ivana Rabljanina također nije zabilježeno u obrascu I. Bilo je to malo zvono koje je Rabljanin 1525. godine salio za crkvu Sv. Andrije na Pilama. Ono je ukrašeno reljefnim slikama Bogorodice i Sv. Andrije, s inicijalima M.DV. i S.A. Pored toga, na ovom zvonu nalazio se natpis: OPVS BAPTISTE A · S · MDXXV. Zvono se danas nalazi u Luži.[217]

Slika 8. Zvono Ivana Rabljanina koje se danas nalazi u Luži
(*Fototeka Dubrovačkih muzeja, Arheološki muzej*)

[215] F. Bulić, »Zvona u Dalmaciji i njihovi lijevaoci«: 72-74.

[216] Vid Vuletić Vukasović, »Zvona Sv. Nikole na Korčuli.« *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* (1883): 181.

[217] Vladimir Muljević, *Ljevač zvona i topova Ivan Krstitelj Rabljanin*. Rab: SIZ za kulturu općine, 1990: 56.

Također, u *Iskazu zvona* nije sačuvan spomen o zvonu koje se nalazi na stonskoj crkvi Sv. Kuzme i Damjana. Fisković kaže da je na njemu sačuvan natpis sljedećeg sadržaja: + A. S M.DXVIIII OPVS. MAISTRO. LVCA. + QVESTA. CAMPANE DE SANCTO CHOSMA. E. DAMIANE. Također, u *Iskazu zvona* nije zabilježeno ni zvono na crkvi Gospe Bezgrešnog začeća, koje se nalazi u Zakamenju. Na zvonu je renesansni lik Gospe i natpis koji teče naokolo u traci: + A. S. MCCCCCXV.ADI.XV DECENBRO + OPVS. PAVLI. CAMPANA. DESANTO. STEFANO. U *Iskazu zvona* nije navedeno ni zvono na crkvi Karmelske Gospe u Pijavičinu. Ono je ukrašeno reljefnim medaljonima Oplakivanja Kristova pod križem, Gospe Karmela, Sv. Nikole te još jednim svecem. Na zvonu je natpis

OPVS
AEREDVS
DE POLIS

Cvito Fisković ovo zvono datira u 18. stoljeće. On spominje i zvono na crkvici Sv. Mihovila u Smokvici i navodi da ovo staro zvono još zvoni. Na zvonu se nalazi natpis: + AVE : MARIA · GRACIA · PLENA ::. Fisković pretpostavlja da ovo zvono pripada razdoblju kasnog srednjeg vijeka.[218]

Mjesec lipanj 1917. godine protekao je u pripremi provedbe druge rekvizicije. Kako bi se ona što uspješnije obavila, Pokrajinski konzervatorski ured za Dalmaciju poslao je dopis svim župnim uredima u pokrajini. Njime su župni uredi obaviješteni o odluci austro-ugarskih vlasti od 22. svibnja iste godine da se provede druga rekvizicija. Pokrajinski konzervator Bulić u tom je dopisu obavijestio sve župne urede u pokrajini da najkasnije do 15. lipnja 1917. godine moraju predati točan popis zvona kako bi se odredilo koja će od njih biti izlučena iz druge rekvizicije. Nadalje, Bulić objašnjava da popisi zvona predani prilikom prve rekvizicije nisu bili posve točni i potpuni da bi se na temelju njih omogućilo oslobađanje zvona od druge rekvizicije. Stoga su, kaže Bulić, "svi Crkovni Starješine žurno pozvani da u vlastitom interesu kroz 14 dana sastave opis svih zvona koja se još nalaze u njihovom posjedu". Nakon poziva svim župnim uredima u pokrajini, Bulić je u 13 točaka naveo što traženi popis treba sadržavati. Napominje i već spomenute karakteristike zvona salivenih prije 1600. godine. Osim toga, navodi i da su natpisi na zvonima 12. stoljeća udubljeni, a kasnije

---

[218] C. Fisković, »Nekoliko starih zvona dalmatinskih crkava«: 121-123; V. B. Lupis, *Sakralna baština Stona i okolice*: 201.

izbočeni.[219] Pet dana kasnije, Bulić je poslao dopis Dubrovačkom biskupskom ordinarijatu. Njime ga je obavijestio da je Konzervatorski ured za Dalmaciju direktno obavijestio sve župne urede u pokrajini o provedbi druge rekvizicije, a ne, kako je uobičajeno, Biskupski ordinarijat, koji je potom obavještavao župne urede po Biskupiji. Razlog tome Bulić nalazi u vrlo kratkom vremenu u kojem se imala obaviti druga rekvizicija.[220]

Na Bulićev dopis prvi je reagirao župni ured u Vrućici Donjoj. Tamošnji župnik Nedjeljko Subotić zamolio je Ordinarijat da se "radi povjesničke vrijednosti" iz najavljene rekvizicije isključi zvono na crkvi Sv. Kuzme i Damjana. Saliveno je 1724. godine i "ima krasan figuralni ures, tj. slike sv. Kuzme i Damjana, a na donjem kraju je ornamentalni ures". Zvono je lijevano u Mlecima. Župnik navodi da "ovom zvonu puk pripisuje veliku moć te ono posjeduje muzikalnu znamenitost uslijed oveće primjese srebra".[221] Istoga dana na adresu splitskog konzervatorskog ureda stigao je dopis korčulanskog *crkovinarstva*. U njemu se Frane Bulić obavještava o "umjetničkoj i historičkoj vrijednosti" zvona koje je do prije četiri godine stajalo na crkvici Sv. Petra, najstarijoj kapeli u Korčuli. Potom je preneseno na kapelicu Bezgrešnog začeća. Nadalje, u dopisu se navodi da se na zvonu nalazi natpis *E. P. P.* Prema dopisu, na zvonu se nalaze i slike anđela, Blažene Djevice Marije i križ, "a ispod toga napisana je rimskim slovima godina MCCCCC XXVII."[222] Pročitavši dopis, Bulić je na njemu zabilježio da je zvono "izlučeno" iz ratne rekvizicije. Osobitu umjetničku i povijesnu vrijednost zvona potvrdio je i mjesni konzervator Božo Trojanis.[223] Dva dana kasnije iz župnog ureda Janjina Ordinarijatu je poslan dopis u kojemu je tamošnji župnik Ivo Kinkela tražio od Ordinarijata da se od ratne rekvizicije oslobodi zvono na crkvi Sv. Stjepana u Janjini. Prema prepisanom natpisu, zvono je iz MCCCCXIIII godine te je čunjastog oblika. U dopisu je župnik još naveo da za to zvono "kažu da je grčko".[224] Istodobno, u Ordinarijat je stigao popis franjevačkih zvona sačuvanih od prve rekvizicije. U ovom popisu su navedena tri zvona, iz 1370, 1475. i 1526. godine.[225] Treći dopis, poslan 7. srpnja 1917. godine, stigao

---

[219] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 65, 25. 6. 1917.

[220] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 65, 30. 6. 1917.

[221] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 540, 5. 7. 1917; *KAS*, br. 127/17 c, 5. 7. 1917.

[222] Vinicije B. Lupis u kulturno-povijesnom vodiču *Blato u srednjem vijeku* ovo renesansno zvono iz korčulanske crkve Gospina Začeća datira u godinu odigravanja bitke na Mohačkom polju (V. B. Lupis, *Blato u srednjem vijeku*: 34).

[223] *KAS*, br. 283/4, 5. 7. 1917.

[224] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 82, 7. 7. 1917.

[225] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 85, 7. 7. 1917.

je s Koločepa. Tamošnji župnik Vice Medini napravio je popis zvona svoje župe koja su ostala nakon prve rekvizicije 21. lipnja 1917. Medini kaže da su bila "pridignuta dva veća zvona na crkvi matici iz 1669. godine koja su nosila natpis: ISEPO. PLATI. FECE." Medini je u *Popisu zvona što su ostala u župi nakon (prve) rekvizicije, izvršene u Koločepu 21 juna 1917.* naveo četiri zvona.

Zvono na crkvi matici u Donjem Koločepu bilo je saliveno MDXXXV, a na njemu je postojao sljedeći natpis: OPUS BAPTISTAE. Kao "figuralni ures", Medini spominje dva medaljona s prikazima Bl. Dj. Marije i Djeteta. Kao razlog zbog čega ovo zvono treba spasiti rekvizicije, Medini navodi da je ono rad poznatog ljevača Ivana Krstitelja Rabljanina.[226] U Museo Civico u Mlecima u zbirci medalja čuva se srebrna pozlaćena *pax* s likom Bogorodice s Kristom, posve identičnim onome na koločepskom zvonu. Bogorodica se pripisuje padovanskoj školi nadahnutoj Donatellovim izvornikom. Tako je Ivan Krstitelj Rabljanin aplicirao reljef Bogorodice s Kristom blizak opusu Nikole Firentinca, odnosno Donatellovu krugu, a sve to svjedoči o njegovoj praksi korištenja gotovih likovnih predložaka. Po malim proporcijama se vidi da je Ivan Krstitelj Rabljanin raspolagao maticama za lijevanje *pax* - predočnica iz tog likovnog kruga, pa ih je vješto uklapao u svoje umjetnine.[227]

Medini se, kao i Bulić, poziva na Kukuljevćev *Slovnik umjetnikah jugoslavenskih* u kojem stoji: "Rabljanin Ivan Krstitelj Pio, zvonoljevar, živio početkom 16. vieka u Dubrovniku, gdje je ljevao više zvonovah i topovah."[228] Rabljanin je 1522. godine salio i zvono na crkvi Svete Klare u Kotoru. Prema Buliću, Rabljanin je također salio zvono za župnu crkvu Uznesenja Marijina na Rabu. Na zvonu je signirana godina MDXXXX. Godine 1506. Ivan Rabljanin salio je i zvona na "općinskom dobniku na Stradonu" u Dubrovniku.[229] Tri godine ranije salio je zvono splitske stolne crkve, koje je preliveno 1830.[230] Spisi dubrovačkog arhiva otkrivaju da je Ivan Rabljanin 1516. godine popravio dva zvona za bratovštinu graditelja i klesara u crkvi Svih Svetih (Domino) i salio jedno novo jamčeći za nj idućih šest godina. Godine 1535. Ivan Rabljanin je predao zvono koje je lijevao za Mlječane, a pročelnik mljetskog bratstva isplatio mu je sedam zlatnih dukata.[231]

---

[226] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 59, 7. 7. 1917.

[227] V. B. Lupis, »Prilozi poznavanju sakralne baštine otoka Koločepa«: 250.

[228] Ivan Kukuljević Sakcinski, *Slovnik umjetnikah jugoslavenskih*. Zagreb: tiskom Narodne tiskare dra. Ljudevita Gaja, 1858: 359-360.

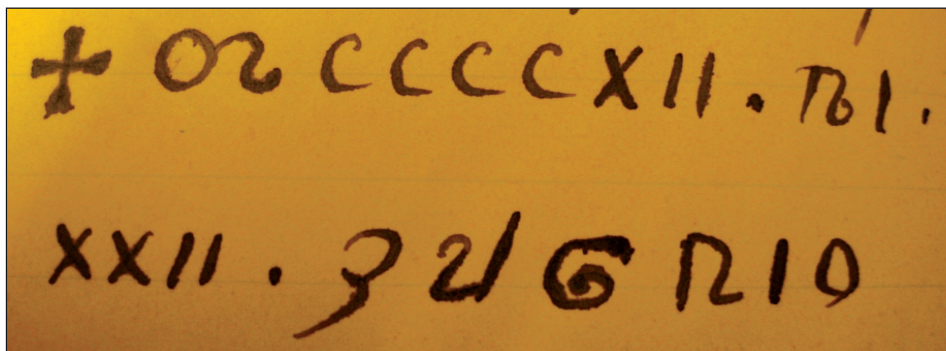
[229] K. Dočkal, *Naša zvona i njihovi lijevaoci*: 113-114.

[230] L. Beritić, »Ivan Krstitelj de Tollis«: 52.

[231] Cvito Fisković, »Ivan Rabljanin.« *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 6-7 (1959): 212.

Zvono na kapeli Sv. Antuna Padovanskog u Gornjem Čelu također je oslobođeno prve rekvizicije. Na njemu je stajala godina MDLXXXVI. Ono je bilo ukrašeno i s pet slika. Osim velikog prikaza Raspeća, zvono je bilo ukrašeno i s četiri manje slike na kojima su bili prikazani Sv. Josip, Sv. Đurađ, Uskrsnuće Kristovo i redovnik s križem u ruci. Medini je naveo da ovo zvono treba sačuvati "radi majstorski izragjenih slika na njemu".

Na kapeli Sv. Antuna Opata u Donjem Koločepu trebalo je sačuvati jedno zvono na zvoniku. Ono je bilo iz 1412. godine i nosilo sljedeći natpis:

Slika 9. Natpis koji se nalazio na zvonu na kapeli Sv. Antuna Opata u Donjem Koločepu (*Gradnje i popravci*, sig. 2, ser. 3, pser. 5, kut. br. 1, br. 59, 7. 7. 1917)

Koločepski župnik pojašnjava da ovo zvono treba spasiti "radi znatne starine i radi natpisa na njemu u polugotičkim slovima."[232] Zvono s natpisom (+ MCCCCXII. DI XXII ZUGNIO) i ukrašenim stiliziranim križem, simbolom četvorice evanđelista, rijedak je primjer sačuvanog minijaturnog zvona iz 15. stoljeća.[233]

Zadnje koločepsko zvono koje je trebalo spasiti druge rekvizicije nalazilo se na kapeli Sv. Nikole na groblju. Zvono je datirano u 18. stoljeće, a na njemu se nalazio natpis: *OPVS EREDVM DE POLIS*. Ukrašeno je slikama Propeća, Gospe i Sv. Nikole te ukrasom koji se nalazio okolo, na vrhu zvona. Medini kaže da je ovo zvono trebalo spasiti "radi prilične starine, natpisa i slika".[234] Austrougarske vojne vlasti ipak su ga odnijele, a na njegovo je mjesto 1922. godine postavljeno zvono Ivana Krstitelja Rabljanina koje se prethodno nalazilo na crkvi matici u Donjem Koločepu.[235]

[232] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 59, 7. 7. 1917.
[233] V. B. Lupis, »Prilozi poznavanju sakralne baštine otoka Koločepa«: 249.
[234] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 59, 7. 7. 1917.
[235] V. B. Lupis, »Prilozi poznavanju sakralne baštine otoka Koločepa«: 250.

Slika 10. Zvono crkve Sv. Nikole u Donjem Čelu (foto: Vinicije B. Lupis).

Idućeg dana uprava samostana Sv. Dominika poslala je Ordinarijatu točan opis zvona sačuvanih nakon prve rekvizicije. Istodobno, dominikanci su zamolili da se i preostala zvona dalje sačuvaju, jer su "osobite povjesničke vrijednosti" te su salivena prije 1600. godine. Prema priloženome popisu je jasno da su nakon prve rekvizicije sačuvana tri zvona na crkvi Rozarija. Prvo i najveće zvono ove crkve saliveno je 1516. Na njemu je postojao natpis sljedećeg sadržaja:

Canite tuba in Sion vocate coetum congregate
populum coadunate senes congregate parvulos
et suggentes ubera
a. s. M.D.XVI.
Ragusae.
Opus Baptistae

Prijevod natpisa glasi:

Trubite u trubu na Sionu!
Oglasite zbor,
saberite narod,
saberite starce,
sakupite djecu,
čak i nejač na prsima.

Ivan Rabljanin je očito preuzeo dio starozavjetnog teksta iz knjige proroka Joela (Jl 2,15-16) i odabrano prikazao kao zadaću i funkciju zvona. Osim natpisom, zvono je bilo ukrašeno i slikama Sv. Dominika i Sv. Tome Akvinskog. U opisu se navodi da je sadržavalo "krasne urese". Manje zvono saliveno je 1458. godine i imalo sljedeći natpis: *Bartolomeus Cremonensis fecit*. Sadržavalo je i pet slika na kojima su prikazani Sv. Dominik, Sv. Toma Akvinski, Sv. Vinko, Sv. Vlaho i Sv. Benedikt. Kao i prethodno zvono, također je ukrašeno. "Radi svoje starine osobite je povjesničke vrijednosti, a radi krasnih uresa i nakita i umjetnosne je vrijednosti," kažu dubrovački dominikanci.

Slika 11. Zvono na Dominikanskom samostanu u Dubrovniku iz 1458 (*Fototeka Konzervatorskog ureda u Splitu*, inv. br. 8966)

Najmanje zvono ima natpis *S. D. Domin.ora.pro.nob.* Na zvonu postoji još jedan natpis, koji spominje autora zvona i godinu izrade. On glasi: *Gaudentius Fanc. Lagustini Filius. Fecit. A. D. 1622.*

Slika 12. Zvono Gaudencija Lastovca iz 1622
(*Fototeka Konzervatorskog ureda u Splitu*, inv. br. 8991)

Od prve rekvizicije sačuvano je i zvono na kapelici Sv. Lazara na Pločama. Ono je saliveno 1400. godine, a na njemu su bili natpis, dvije slike - Propeće s Gospom i Sv. Ivanom, i "slika malenih svetaca koji se dobro ne raspoznavaju". Natpis na ovom zvonu glasio je: *I. H. S. MCCCC*. "Radi svoje starine i milozvučnosti osobite je povjesničke i umjetnosne vrijednosti." Zvono na crkvi Sv. Nikole na Lopudu saliveno je 1592. godine. Na njemu se nalazio natpis sljedećeg sadržaja: *Joannes et Baptista X. p. s. rex venit in pace Deus et Homo factus est* (sic) - *Fratres de Tonis Venetis* (sic) *FM.D.XCII.*[236]

[236] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 539, 8. 7. 1917; *KAS*, br. 65, 8. 7. 1917.

Također, dana 8. srpnja 1917. župni ured Trpanj poslao je Ordinarijatu opis zvona koja su ostala nakon prve rekvizicije. Prema tom opisu, na župnoj je crkvi ostalo sačuvano zvono iz 1904. godine. Iz iste je godine sačuvano zvono na crkvi Blažene Gospe od Karmela. Kako je naveo trpanjski župnik Dinko Šuljaga, "osobitu važnost za mjesto ima zvono u crkvi sv. Roka budući je starinsko i zavjetno zvono." U dopisu je naveo da je ovo zvono saliveno 1796. godine.[237] Dana 10. srpnja 1917. Miho Arbulić, župnik iz Stravče, dopisom moli Ordinarijat da zvono koje se nalazi na kapeli Sv. Stjepana "radi starine bude izlučeno iz ponovne rekvizicije". Župnik je u dopisu donio i detaljan opis zvona. Kaže da se na njemu nalazi natpis *Opus Pauli Depolis. Veneti. M.D.C.C.XXVIII.* Navodi i da je zvono ukrašeno slikama.[238] Prema opisu župnika župe Sv. Jurja,[239] na zvonu su se nalazili motivi Blažene Djevice Marije s Isusom, Propeća, Sv. Petra i Sv. Roka.[240] Dana 16. srpnja župnik Trstenog, Danijel Lepeš, poslao je dopis Ordinarijatu u kojem je dostavio popis i opis preostalih zvona koja su sačuvana od prve rekvizicije u ovoj župi. Župnik kaže da je neizvjesno koja će se zvona spasiti druge rekvizicije, ali je siguran da će se rekvizicije osloboditi zvono iz 1457. godine. Lepeš predlaže da se radi javnog interesa sačuva i zvono koje "tuče ure". U *Popisu zvona u župi Trstenoga* župnik Lepeš je naveo sedam zvona koja su bila oslobođena prve rekvizicije.

Prvo od njih nalazilo se na zvoniku župne crkve Sv. Vida u Trstenome. Ono je služilo kao javni sat, kako je naveo župnik. Saliveno je 1885. godine u ljevaonici Jakova Cukrova u Splitu. Na zvonu se nalazio sljedeći natpis: *Dano na čast Sv. Vidu dobrotvorcu*.

U istom zvoniku nalazilo se već prije spomenuto zvono iz 1457. godine. Ono je, navodi župnik Lepeš, "od osobite historičke i umjetničke važnosti". Na njemu se nalazi biskupski grb s mitrom i inicijalima F. A., dok je ispod grba datum: *F. MCCCCLVII.* S druge strane grba nalazio se medaljon u kojemu se prikazuje poklon Sv. Tri kralja, a ispod medaljona križ s inicijalima F. A. Lepeš napominje da narod ovo zvono zove "staro". Ujedno napominje da je i "Konservatorijalni Ured u Splitu ustanovio historičko-umjetničku vrijednost ovog zvona i naredio da ga se ima bezuvjetno isključiti iz ratne rekvizicije."[241]

[237] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 118, 8. 7. 1917; *KAS*, br. 120, 8. 7. 1917.
[238] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 79, 10. 7. 1917; *KAS*, br. 79, 10. 7. 1917.
[239] I. Šimić, *Šematizam dubrovačke biskupije*: 142.
[240] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 79, 10. 7. 1917; *KAS*, br. 79, 10. 7. 1917.
[241] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 560, 16. 7. 1917.

Župnik Trstenog prethodno je osobno poslao pismo Frani Buliću, u kojem ga je upozorio da ovo "zvono tako staro i s biskupskim grbom nije bilo na vrijeme naznačeno da se izluči iz ratne rekvizicije". Lepeš je ujedno zamolio da mu se iz "Pokrajinskog Konservatorijalog Ureda pošalje dva arka papira za otisak natpisa i grba na navedenom zvonu i drugim zvonima" ove župe. Na kraju pisma, Lepeš je obećao Buliću da će mu "na vrijeme javiti kojega je biskupa grb sa inicijalima FA, za koga za sada ne nalazi ni medju biskupima ni Dubrovačke ni susjedih biskupija u god. 1457."[242]

Treće zvono oslobođeno prve rekvizicije nalazilo se na kapeli Sv. Mihajla u Trstenom. Kapela je bila u vlasništvu Zbora Popovskoga u Dubrovniku. Na zvonu je bio natpis *Colbachini Utini 1817. Opus Romani*. Ukrašeno je slikama Sv. Vlaha, sveca s mačem i štitom, Propeća i Bl. Gospe. Nije poznato koji je ljevač salio ovo zvono, jer njegovo ime nije spomenuto. Prema Dočkalu, u prvoj polovici 19. stoljeća u Splitu djeluju Joannes Bassanensis i njegov sin koji je 1832. na zvonu župne crkve u Karlobagu zabilježen kao *Colbachini Ioannis Bassanensis Filius*.[243]

Papinski Zavod
DACIJAN COLBACHINI i SINOVI
PADOVA (Italija)
Kuća utemeljena g. 1745.
Papinska Odl. 17. januara 1898.
Lijevaona zvona
Tvornica
crkvenih predmeta
Radionica građe gvozdenih
zvonika i potrepština za zvona.
Zastupstvo za Jugoslaviju kod: DUBROVAČKE HRVATSKE TISKARE — Dubrovnik.

Slika 13. Oglas ljevaonice Colbachini (*Narodna svijest* 53 (1924): 6)

242 *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 200, 4. 3. 1917.
243 K. Dočkal, *Naša zvona i njihovi ljevaoci*: 66.

Zvono na kapelici Sv. Ivana Krstitelja u Dubravici također nije podleglo prvoj rekviziciji. Ovo zvono ima natpis: *ANNO MDCCCXXIV. Canciani Veneti Fusonis Opus*. Ovaj mletački ljevač salio je 1782. godine zvono župne crkve Sv. Ivana Krstitelja u Bolu na Braču. U Zadarskoj nadbiskupiji salio je dva zvona župne crkve Sv. Marije na Pašmanu. Dočkal navodi da su rad ovog ljevača još i dva mala zvona. Starije je saliveno 1765. godine i namijenjeno župnoj crkvi u Udbini. Mlađe zvono Cancianus je salio 1804. godine za župnu crkvu u Karlobagu.[244]

Zvono na kapelici Gospe od Snijega u Trstenom također nije rekvirirano u prvoj rekviziciji. Ukrašeno je motivom Propeća i križa, ispod kojega stoji pečat nalik na oblak, a u njemu natpis: *Opus Da Venezia*.

Prve rekvizicije bilo je oslobođeno i zvono na kapeli Sv. Ane u Brsečinama. Ova je kapela bila u vlasništvu plemićke obitelji Bizzaro. Kako donosi Lepeš, zvono je bilo ukrašeno motivom Propeća, svetaca i svetica, a oko zvona su bile pruge.

U vlasništvu plemićke obitelji Bassegli-Gozze bila je kapela Sv. Jeronima, s koje u prvoj rekviziciji nije rekvirirano zvono. Na ovom zvonu nalazio se datum: *Anno Dni. MDCLXV*. Zvono je bilo ukrašeno s četiri slike - Sv. Josipa, sveca sa sabljom, sveca s bradom koji u desnoj ruci nosi vrč i Propećem, ispod kojega se nalazio pečat u obliku oblaka u kojem je bio natpis *Opus Caslelli*. Dočkal je u svojoj knjizi ispravio župnika Lepeša i zaključio da je ovo zvono salio Castelli, ljevač zvona iz druge polovice 17. stoljeća.[245]

Zadnje zvono iz ove župe koje nije rekvirirano u prvoj rekviziciji nalazilo se na kapeli Sv. Đurđa u Brsečinama. Nije bilo ukrašeno, ali "na oko je vidjeti staro", kako je ocijenio župnik Lepeš.[246]

Dana 6. kolovoza 1917. godine župa Sv. Mihajla Arhanđela u Vignju poslala je popis preostalih zvona nakon provedene prve rekvizicije. Prema popisu, u župi su nakon prve rekvizicije ostala tri zvona.

Prvo se nalazilo na crkvi Sv. Mihajla Arhanđela u Vignju. Na njemu su se nalazile četiri slike, među kojima i Sv. Mihajla, te natpis *Anno MDCCXCVII*. Kako je rekao tamošnji župnik Petar Bijelić, "u puku vlada od starine neka osobita pobožnost i zove ga puk 'zvono sv. Mihajla' koje kad zazvoni nikad nije pala tuča (grad) i uništila vinograde. Takogjer," dalje navodi Bijelić, "ima i predaja usmena u narodu, koju i danas potvrgjuju starci pa i pomorski kapetani, da su čuli od njihovih otaca pripovjedat da je ovo zvono bilo saliveno u Mlecima,

---

[244] K. Dočkal, *Naša zvona i njihovi lijevaoci*: 64-65.
[245] K. Dočkal, *Naša zvona i njihovi lijevaoci*: 65.
[246] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 560, 16. 7. 1917.

te da je kod salivanja, rastopljenja metala, u kotal bacila se jedna količina za zavjet zlata, i to od rastopljenog Pelješkog zlata, ženskog uresa 'Pelješke Peružine'."

Također, nakon prve rekvizicije u ovoj župi je ostalo sačuvano zvono na crkvi Gospe od Ružarja. Zvono je bilo saliveno 1882. godine.

Još je jedno zvono sačuvano u ovoj župi nakon prve rekvizicije. Ono se nalazilo na crkvici Presvetog Trojstva u Kučištu. Saliveno je 1860. godine i pripadalo je obitelji Pederin-Juričević.[247]

Dana 20. srpnja 1917. godine Frane Bulić je uputio dopis župnom uredu Viganj, kojim ga je obavijestio da će nastojati da "bude povraćeno" zvono s kapele Sv. Luke u Kučištima, a koje su prethodno digle vojne vlasti. Bulić napominje da je ovo zvono "veoma starinsko".[248] Fisković ga datira u prvu polovicu 15. stoljeća, što potvrđuje datum napisan gotičkim slovima na dnu zvona: MCCCCXXII · DIE XVIII AGOSTO.[249] Dana 2. kolovoza 1918. godine, tamošnji župnik Petar Bijelić dopisom je zamolio Bulića da se zauzme da župa Viganj izbjegne troškove povrata zvona koje je datirano u 1422. godinu.[250]

Godina 1918.

Grč. istočna parohijska crkva u Dubrovniku također nije bila pošteđena ratne rekvizicije. Dana 14. veljače 1918. godine dubrovački pravoslavci obavijestili su Ministarstvo za narodnu obranu u Beču o predaji pet zvona za ratne svrhe tijekom lipnja 1917. godine. Nadalje, *Grč. istočna parohijska crkva* u Dubrovniku zamolila je Ministarstvo da se rekvizicije poštedi još pet preostalih zvona koja su u vlasništvu dubrovačkih pravoslavaca. U dopisu se spominje da je u svrhu druge rekvizicije dubrovačka pravoslavna crkva morala predati sva preostala zvona osim najmanjega.[251] Dana 13. ožujka na ovaj je dopis reagirao Frane Bulić. Uputio je dopis *tutorstvu Grč. ist. parohijske crkve* u Dubrovniku kojim je obavijestio da će se prije spomenuta zvona teško moći osloboditi rekvizicije jer su salivena poslije 1800. godine. No, Bulić je predložio da se njihovo izručenje izbjegne "event. sa stanovišta ljevaoničke djelatnosti XIX. vijeka."[252]

[247] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 695, 6. 8. 1917; *KAS*, br. 14, 6. 8. 1917.
[248] *KAS*, br. 65, 20. 7. 1917.
[249] C. Fisković, »Nekoliko starih zvona dalmatinskih crkava«: 120.
[250] *KAS*, br. 236, 2. 8. 1918.
[251] *KAS*, br. 33, 14. 2. 1918.
[252] *KAS*, br. 41, 13. 3. 1918.

U prvim poslijeratnim mjesecima nametnulo se pitanje isplate naknade za rekvirirana zvona. O ovoj problematici Ordinarijat je prvo obavijestio *crkovinarstvo* u Maranovićima. Dopisom od 7. studenog 1918. iz Ordinarijata su zatražili da *crkovinarstvo* u Maranovićima odluči hoće li se iznos od 950 kruna, koliko iznosi naknada za zvona oduzeta u prvoj rekviziciji na području ove župe, "otpremiti crkovinarstvu ili da se uloži kod koje ovdašnje banke."[253] Istoga dana Ordinarijat je primio dopis od *crkovinarstva* u Orebiću kojim ga se obavještava da novac od naknade za rekvirirana zvona ove župe "uloži u određenu štedionicu zato jer je tako odlučilo crkovinarstvo." Novac za zvona rekvirirana franjevačkom samostanu Uznesenja Marijina trebalo je položiti na isti račun.[254] Deset dana kasnije don Dinko Šuljaga, župnik župe Trpanj, "moli Presvijetli i Prepoštovani Ordinarijat da bi svotu opredijeljenu za zvona ove župe trebalo dostaviti" župnom uredu, koji bi se pobrinuo da se sredstva upotrijebe za nabavu novih zvona. Da su sredstva dostavljena dokazuje i naknadno priložena poštanska *predatnica* u kojoj je naznačen i iznos naknade (2.554 krune).[255] Idućeg dana, 18. studenog 1918, župni ured Putnikovići uputio je dopis Ordinarijatu kojim ga moli da mu se "otpremi iznos za zvona."[256] Identičan zahtjev uputili su župni uredi Banići,[257] Trstenik,[258] Pakljena.[259]

Župa Luka Šipanska "istodobno živo moli Ordinarijat da se zauzme neka se brzo vrati ovamo zvono 'Marcus', uzeto u II. rekviziciji, koje se, kažu, i ovijeh dana još nahodilo u Slanomu i tamo ostalo."[260] *Crkovinarstvo Župne Crkve Sv. Mihovila Arh.* u Vignju dopisom je obavijestilo Ordinarijat da "uloži novac od zvona I Rekvizicije za ovu župu kod koje tamošnje banke." Također je napomenuto da se novac od rekvizicije zvona sa samostanske crkve Gospe od Ružarja proslijedi dubrovačkim dominikancima.[261] Dana 19. studenog 1918. godine *crkovinarstvo opatske crkve* u Korčuli dopisom je zamolilo Ordinarijat da se iznosi (4.768 kruna) za zvona I rekvizicije uloži čim prije kod Jadranske banke u Dubrovniku i na tekući račun "Blagajne Uzajamne Vjeresije" u Korčuli.[262] Druga župa

[253] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 885, 7. 11. 1918.
[254] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 279, 7. 11. 1918.
[255] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 128, 17. 11. 1918.
[256] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 155, 18. 11. 1918.
[257] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 2, 18. 11. 1918.
[258] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 101, 18. 11. 1918.
[259] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 47, 19. 11. 1918.
[260] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 111, 19. 11. 1918.
[261] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 9, 23. 11. 1918.
[262] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 343/IV, 19. 11. 1918.

korčulanskog dekanata, ona u Žrnovu, zamolila je Ordinarijat da na isti tekući račun uplati iznos (3.384 krune) od prve rekvizicije.[263] Dokumenti iz Arhiva Dubrovačke biskupije, relevantni za ovu problematiku, svjedoče da je i zadnji mjesec 1918. protekao u komunikaciji Ordinarijata i župnih ureda diljem Biskupije. Tema njihove korespondencije bila je naplata naknade za rekvirirana zvona.

Prvoga dana prosinca 1918. godine, velolučki župnik don Ivo Čučuković dopisom je javio Ordinarijatu da se svota (2.932 krune) od prve rekvizicije zvona u toj župi "može slobodno uložiti kod koje tamošnje banke."[264] Svoje zahtjeve Ordinarijatu da pošalje iznos naknade za prvu rekviziciju do kraja godine uputila su *crkovinarstva* Čare[265] i Vrućice.[266]

Godina 1919.

Prvi dan 1919. godine isto su učinili župni uredi Kliševo[267] i Smokovljani. Župnik u Ponikvama, don Miho Franković, usput napominje Ordinarijatu da se "amo dostavi novac, što bude trebat da će oni sakupit u selu i čim prije gledat nabavit zvona pošto u Visočanima nemaju zvona, a na matici jedno i da se nemogu proći bez tri zvona."[268] U Arhivu Dubrovačke biskupije poznate su još dvije uplatnice Jadranske banke iz siječnja 1919, koje potvrđuju da su naknadu za zvona oduzeta u prvoj rekviziciji primili *crkovinarstvo opatske crkve* na Korčuli[269] i *crkovinarstvo* Janjine.[270]

U ožujku 1919. godine mnogim je župama isplaćena naknada za rekvirirana zvona. Prema sačuvanim poštanskim uputnicama valja zaključiti da su tijekom ožujka 1919. godine naknadu za rekvirirana zvona primili župnici Šipana, Grude, Lisca, Smokovljana, Trstenika, Zatona, Slanog i Orebića.[271] *Crkovinarstva* Slanog[272] i Luke Šipanske[273] obavijestili su Ordinarijat o primljenoj novčanoj naknadi za zvona oduzeta u prvoj rekviziciji. No, *crkovinarstvo sv. M. Mandaljene*

[263] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 241, 25. 11. 1918.
[264] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 264, 1. 12. 1918.
[265] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 156, 8. 12. 1918.
[266] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 210, 17. 12. 1918.
[267] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 118, 1. 1. 1919.
[268] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 3, 1. 1. 1919.
[269] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, bez broja, 10. 1. 1919.
[270] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, bez broja, 10. 1. 1919.
[271] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, bez broja i datuma.
[272] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, bez broja, 21. 3. 1919.
[273] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, bez broja, 29. 3. 1919.

u Banićima nije primilo naknadu za rekvirirana zvona u prvoj rekviziciji. Stoga je tamošnji župnik, Ante Jasprica, uputio dopis Biskupskom ordinarijatu kojim pita "hoće li ovo crkovinarstvo i kada će doći do svog novca?"[274] Isplata naknade za zvona oduzeta u prvoj rekviziciji tekla je i dalje. O uredno isplaćenoj naknadni svjedoči i dopis župnog ureda Pakljena. Njime je don Đuro Kuljevan obavijestio Ordinarijat da je primio naknadu u iznosu od 1.581,90 kruna za zaplijenjena zvona.[275]

U svibnju je župni ured u Putnikovićima obavijestio Ordinarijat da je primio naknadu za zvona zaplijenjena u prvoj rekviziciji.[276] Župnik župe Stravča, Miho Arbulić, dana 8. srpnja 1919. uputio je dopis *Presvijetlom Biskupskom Ordinarijatu*, u kojemu ga moli da ispita gdje su uplaćeni novci za rekvirirana zvona ove župe, jer nisu položeni u Hrvatsku štedionicu, kako je bilo dogovoreno.[277] Da su novci upućeni *crkovinarstvu župne crkve* u Stravči svjedoči i poštanska uputnica poslana 1. srpnja 1919. godine.[278] *Crkovinarstvo župne crkve* u Pridvorju obavijestilo je Ordinarijat dana 27. srpnja 1919. da je za rekvirirana zvona poštanskom naputnicom primilo svotu od 1.804 krune.[279]

Dva dana prije obilježavanja prve obljetnice svršetka Prvog svjetskog rata pokrajinski konzervator obratio se dopisom Ministarstvu prosvjete u Beogradu. Sadržajem dopisa podsjetio je da je u razdoblju od 1915. do 1918. godine vojna uprava bivše Monarhije rekvirirala crkvena zvona koja su se trebala upotrijebiti za proizvodnju municije. No, Bulić upozorava da je veliki dio rekviriranih zvona upotrijebljen u sasvim druge, špekulativne svrhe tvornica u koje su bila poslana. Ovaj postupak dao je povoda episkopatu bivše Monarhije da prosvjeduje protiv takvog postupka. U Dalmaciji je rekviziciju zvona nadzirala Vojna komanda u Mostaru, a rekvirirana zvona bila su, po naredbi Zapovjedajućeg generala u Sarajevu, otpremljena preko Knina, preko Metkovića i kroz Bosnu u tvornice Nagy-Teteny-Diosd i Manfred Weiss u Mađarskoj. Bulić u dopisu napominje da sve župe nisu dobile obećane četiri krune po kilogramu za rekvirirana zvona, jer je slom Monarhije došao prije zaključenja rekvizicije, pa su mnoge župe ostale bez zvona na svojim crkvama i bez odštete za oduzeta zvona. Sjetio se Bulić da je on u akciji rekvizicije bio zadužen da isključi sva

[274] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 174, 18. 3. 1919.
[275] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 22, 5. 4. 1919.
[276] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 45, 10. 5. 1919.
[277] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 59, 8. 7. 1919.
[278] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, bez broja i datuma.
[279] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 90, 27. 7. 1919.

zvona lijevana prije 1600. godine i ona "povijesne ili umjetnosne vrijednosti" iz bilo kojeg doba. Pokrajinski konzervator kaže da je Vojna komanda u Mostaru prvo uvažavala njegove zahtjeve i želje, ali su ipak neka zvona povijesne i umjetničke vrijednosti tijekom 1915. i 1916. godine otpremljena u tvornice municije ili bečki vojni arsenal, ili u bečki vojni muzej. Kako rekvizicija nije bila završena kad je nastao slom Monarhije, mnoga su se zvona u trenutku sloma nalazila diljem bivše Monarhije ili Njemačke. Bulić je spomenuo da ima saznanja da su se mnoga dalmatinska zvona u trenutku sloma Monarhije nalazila u Bosni i Štajerskoj, te pretpostavlja da je tijekom obje rekvizicije zaplijenjeno 1.500 zvona s dalmatinskih crkava. Naposljetku, Bulić je zahtijevao da Kraljevstvo SHS traži naknadu štete za odnesena zvona. On je ujedno zamolio Ministarstvo prosvjete u Beogradu da preko Ministarstva vanjskih poslova zatraži od austrijske, njemačke i mađarske vlade da vrate sva dalmatinska zvona koja su se nalazila na njihovu teritoriju. Istodobno, pokrajinski konzervator je molio da interveniraju nadležne vlasti u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj kako bi se zvona koja su se nalazila na njihovu području vratila u Dalmaciju, i to u Split, odakle ih je Bulić trebao vratiti crkvama.[280] Ministarstvo je javilo pokrajinskom konzervatoru da je obavijestilo relevantne državne institucije u Beču i Budimpešti "da spase odneta zvona ili bar kovni materijal, koji bi se mogao upotrijebiti za novo livanje." Što se tiče neisplaćene naknade za rekvirirana zvona, dopisom se obavještava da će se uskoro osnovati i komisija za likvidaciju, koja će razmatrati dug bivše Monarhije.[281] Novac za rekvirirana zvona od Dubrovačkog su ordinarijata do kraja godine zatražili župni uredi Račišća[282] i Ošlja.[283]

Godine 1920-1926.

U ožujku 1920. godine *Pokrajinski Konservatorijalni Ured* u Splitu dobio je odgovor na zahtjeve koje je Bulić uputio državnim vlastima u studenome 1919. godine. Pokrajinska vlada za Dalmaciju dopisom je obavijestila Konzervatorski ured u Splitu da je "diplomatsko predstavništvo Kraljevstva SHS obavijestilo da su crkvena zvona, rekvirirana za ratne svrhe u Dalmaciji i svim drugim zemljama bivše austro-ugarske monarhije, u tvornicama u kojima su lifrovane (ponajviše u već razbijenom stanju), odmah salivene u balvane. Ovi su onda

[280] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 346, 8. 10. 1919.
[281] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 827, 28. 10. 1919.
[282] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 13/XII, 8. 12. 1919.
[283] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 897, 18. 12. 1919.

utrošeni u topolivnicama i municijenim fabrikama za pravljenje ratnog oružja." Tim je dopisom Pokrajinska vlada za Dalmaciju obavijestila Bulića da se "za sada ne može ništa daljega poduzeti" kako bi se isplatila naknada za rekvirirana zvona onim župama koje ju nisu dobile, a koju je obećala Austro-Ugarska Monarhija.[284] Istu je vijest svećenstvu diljem Biskupije prenio i *List Dubrovačke biskupije*.[285]

Župni ured Ponikve u ožujku je zamolio Dubrovački biskupski ordinarijat da pomogne u traženju četiriju zvona iz te župe, koja su bila zaplijenjena u drugoj rekviziciji. Zvona su se nalazila na crkvi Sv. Ivana Krstitelja, Sv. Filipa i Jakova, kapeli Gospe od Navještenja i crkvi Sv. Petra. Četiri zvona ove župe predana su u Slanome, odakle su bila odnesena. Župnik u Ponikvama, Ivo Đuračić, pretpostavio je da su zvona odnesena u neku drugu crkvu ili samostan u Biskupiji.[286] Koločepski župnik je 12. srpnja 1920. godine ustanovio da se zvono s crkve Sv. Ivana u Ponikvama nalazi na župnoj crkvi Velike Gospe. Tamošnji župnik, Stijepo Kusijanović, donio je i natpis koji se nalazio na zvonu. On glasi: *OPVS ANTONI DE POLIS VENETIS MDCLVIIII.* Prema Dočkalu, Antonio De Polis je bio mletački ljevač zvona iz druge polovice 17. stoljeća. Na zvonu su se nalazili prikazi Raspela, Gospe Žalosne, Gospe sa Sinom i Sv. Ivana.[287] Dočkalu su poznata četiri njegova zvona – ono iz 1668. godine, s kapele Sv. Leonarda u Liplju, župa Bosiljevo, zatim zvono crkve Sv. Trojstva u Grobniku i dva salivena 1695. godine, koja su se nalazila na župnoj crkvi u Tounju i župnoj crkvi u Otoku na Dobri.[288] Prema sačuvanoj dokumentaciji ratne rekvizicije, vidljivo je da je, osim zvona iz Ponikava, Antonio De Polis salio još nekoliko zvona za Dubrovačku biskupiju. Ostala njegova zvona koja se nalaze u ovoj Biskupiji bit će kronološki donesena u nastavku rada, kako se spominju u dokumentaciji ratne rekvizicije. Idućeg dana iz Ordinarijata su naredili da se ovo zvono preda župniku u Ponikvama.[289]

Nakon kraja rata, počela je nabava novih zvona za crkve širom Dubrovačke biskupije. No, zabilježen je i slučaj iznajmljivanja zvona. Tako je dana 25. svibnja 1920. "ugledna Gosp. Marija de-Mirošević rođ. Natali-Sorgo blagotvorno i milostivo zaimala zvono sa vlastite kapele Sv. Vida u Dubrovniku jer je crkva Bl. Gospe od Karmena radi rata ostala bez zvona."[290]

---

[284] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 695, 6. 3. 1920.
[285] *List Dubrovačke biskupije* 4 (1920): 42-43.
[286] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 217, 15. 3. 1920.
[287] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, bez broja, 12. 7. 1920.
[288] K. Dočkal, *Naša zvona i njihovi lijevaoci*: 95-96.
[289] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 212, 13. 7. 1920.
[290] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 251, 25. 5. 1920.

Iako su protekle gotovo dvije godine od svršetka rata, župe su i dalje nastojale doći do naknade za rekvirirana zvona koja im je obećala bivša Monarhija. Na traženje naknade od Ordinarijata bila je primorana župa Mali Ston, i to da pokrije troškove popravka crkve.[291]

Godine 1921. nastavilo se s nabavom novih crkvenih zvona. Iz dopisa koji je župnik Orebića poslao Ordinarijatu iščitava se da su nova zvona nabavile župe Lastovo, Viganj, Čara i "još neke župe u korčulanskom dekanatu." Zvona navedenih župa nalazila su se u carinarnici u Trpnju.[292]

Nova zvona trebala su biti blagoslovljena. Stoga su svećenici iz župnih ureda Lisac[293] i Gruda dopisima molili Ordinarijat da podijeli dozvolu za blagoslov novih zvona. U istom dopisu župnik Grude, Dušan Mičić, zamolio je Ordinarijat da "blagoizvoli priložiti obrazac molitve, kojim se ima blagosloviti zvona pošto se u Parčić-evu Rimskom Ritualu ne nalazi odnosni blagoslov."[294] Dvije godine potom, *List Dubrovačke biskupije* donio je članak pod naslovom »Blagoslov novog zvona, koje je odregjeno za službu crkve ili kapele«. U članku su doneseni sadržaji kanona iz Kodeksa kanonskog prava koji se odnose na blagoslov novih zvona. Također je donesena molitva koju je svećenik trebao moliti prilikom blagoslova novih zvona.[295]

Postojali su i novčani problemi oko nabave novih zvona. *Crkovinarstvo Opatske Crkve* u Korčuli obavijestilo je dubrovački Ordinarijat da je primorano prodati crkvene zlatne predmete koji nemaju umjetničku vrijednost kako bi se prikupila svota za nabavu zvona. Novac koji je bivša država isplatila ovoj crkvi 1917. godine nije bio dovoljan za nabavu novih zvona zbog "silnog poskupljenja materijala i tvorničkih troškova."[296] Da je tome tako pisao je i Janko Barlè u članku »Nabava novih zvona« u časopisu *Sveta Cecilija*. Barlè je napomenuo da je "zvonovina silno poskupila, pa dok je država prigodom rekvizicije plaćala za kilogram po 4 K, tražili su u nekoj ljevaonici poslije rata za kilogram do 180 K."[297] Dana 6. veljače 1922. godine Ordinarijat je dopustio "Uglednom Crkovinarstvu zborno-opatske crkve u Korčuli da se prodadu neki zlatni predmeti te da se od te prodaje utjerana svota pridruži već sakupljenoj glavnici za nabavu zvona te zborno-opatske

---

[291] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 420, 1. 6. 1920.

[292] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 1213, 12. 11. 1921.

[293] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 1229, 24. 11. 1921.

[294] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 1209, 18. 11. 1921.

[295] *List Dubrovačke biskupije* 8-9 (1923): 66-68.

[296] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 488/IV, 16. 12. 1921.

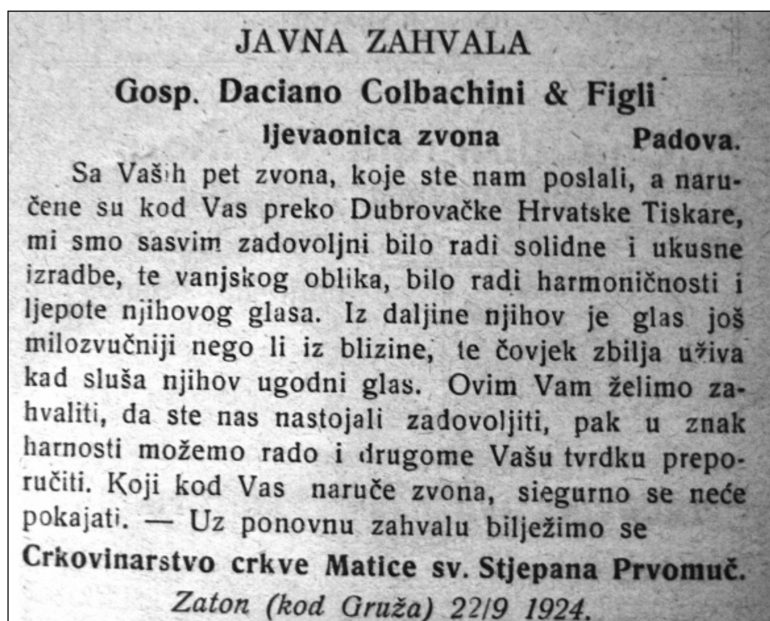
[297] Janko Barlè, »Nabava novih zvona.« *Sveta Cecilija* 1 (1922): 13. Preuzeto s portala Stari hrvatski časopisi, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2009.

crkve."[298] Godine 1935, na isti su način, tj. prodajom zlata, nova zvona nastojale nabaviti župe Kliševo i Vrućica. Tako se župnik Kliševa, Ivan Raguž, obratio Ordinarijatu dopisom 14. kolovoza 1935. godine kojim obavještava da "ponosni zvonik sv. Mihajla" nema zvona i da nije sakupljen dostatan iznos za nabavu novog zvona. Raguž napominje da se nije uspjelo u sakupljanju novca za novo zvono zbog ekonomske krize, ali i nehaja župljana. A kako "sakupljena svota ni izdaleka ne dotječe za nabavku zvona primjerenih, harmoničkih zvona," Ivan Raguž moli dopuštenje Ordinarijata da dozvoli prodaju zlata i srebra koji leže u crkvenoj blagajni ne bi li se na taj način nabavila sredstva za nabavu potrebnih zvona. Na kraju dopisa kliševski je župnik napomenuo da se "većina razumnih župljana" slaže s njegovom namjerom.[299] Pet dana kasnije, Ordinarijat je dopisom kliševskom župniku dao navijestiti da se slaže s prodajom kako bi se nabavio novac za nabavu zvona. Naime, u dopisu od 19. kolovoza iz Ordinarijata su pozvali Raguža da popiše predmete namijenjene za prodaju i da odredi njihovu cijenu.[300] Traženi popis kliševski je župnik poslao Ordinarijatu 28. kolovoza 1935. godine. Iz dopisa se vidi da je za nabavu triju zvona župnik Ivan Raguž namijenio prodati "tri zlatna kolarina sa 12 zrna, dvije zlatne kolajne, 11 srebrenih prsnih igala, 22 i pol zlatne naušnice, dva medaljona, 31 zlatni prsten razne veličine te jedan komadić zlata."[301] Konačno, 10. rujna 1935. godine Ordinarijat je kliševskom župniku dozvolio prodaju.[302] Iste godine, dozvolu za prodaju crkvenog zlata za kupnju novih zvona od Ordinarijata je zatražio i župnik Vrućice, Ante Makjanić.[303]

Kako su poslijeratne godine protekle u nabavi novih zvona, mnoge tvrtke koje su se bavile lijevanjem i prodajom zvona nastojale su zauzeti što bolju poziciju na tržištu, tj. među biskupijama. Tako je Otokar Uhlir predstavio Dubrovačkom ordinarijatu proizvode Berndorfske tvornice metala i ljevaonice zvona, čiji je bio zastupnik.[304] Vicko Radecky, župnik u Zatonu, dopisom je obavijestio Ordinarijat da je i župa Sv. Stjepana krenula u nabavu novih zvona. Nadalje, Radecky moli da ga Ordinarijat savjetuje "koja zvona su kvalitetnija – splitska ili ljubljanska," te na kraju pita "dozvoljava li naša državna vlast da se zvona uvode iz Italije ako je cjenije."[305]

---

[298] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 1312, 6. 2. 1922.
[299] *Gradnje i popravci*, sig. 2, ser. 3, pser. 3 – 5, kut. br. 2, br. 103/35, 14. 8. 1935.
[300] *Gradnje i popravci*, sig. 2, ser. 3, pser. 3 – 5, kut. br. 2, br. 1191/35, 19. 8. 1935.
[301] *Gradnje i popravci*, sig. 2, ser. 3, pser. 3 – 5, kut. br. 2, br. 107/35, 28. 8. 1935.
[302] *Gradnje i popravci*, sig. 2, ser. 3, pser. 3 – 5, kut. br. 2, br. 1269/35, 10. 9. 1935.
[303] *Gradnje i popravci*, sig. 2, ser. 3, pser. 3 – 5, kut. br. 2, br. 1704, 14. 11. 1935.
[304] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 541, 1. 6. 1922.
[305] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 1069, 31. 10. 1922.

JAVNA ZAHVALA

Gosp. Daciano Colbachini & Figli

ljevaonica zvona Padova.

Sa Vaših pet zvona, koje ste nam poslali, a naručene su kod Vas preko Dubrovačke Hrvatske Tiskare, mi smo sasvim zadovoljni bilo radi solidne i ukusne izradbe, te vanjskog oblika, bilo radi harmoničnosti i ljepote njihovog glasa. Iz daljine njihov je glas još milozvučniji nego li iz blizine, te čovjek zbilja uživa kad sluša njihov ugodni glas. Ovim Vam želimo zahvaliti, da ste nas nastojali zadovoljiti, pak u znak harnosti možemo rado i drugome Vašu tvrdku preporučiti. Koji kod Vas naruče zvona, siegurno se neće pokajati. — Uz ponovnu zahvalu bilježimo se

Crkovinarstvo crkve Matice sv. Stjepana Prvomuč.

Zaton (kod Gruža) 22/9 1924.

Slika 14. Župljani Zatona izražavaju zadovoljstvo zvonima koje je salila ljevaonica Colbachini (*Narodna svijest* 5 (1924): 5)

Crkovinarstvo opatske crkve u Korčuli obratilo se Biskupskom ordinarijatu u Dubrovniku izvijestivši ga da su dana 30. 12. 1922. na crkvu Sv. Marka postavljena nova zvona.[306] Dokument iz opatskog nadžupskog ureda u Korčuli donio je vijest o postavljanju novih zvona. U njemu se spominje da je crkva matica u Korčuli rekvizicijom izgubila zvona 28. travnja 1917, te da idućih šest godina nije imala zvona. Napokon, 1923. godine, naručena su nova zvona kod tvornice De Poli iz Venecije, one iste koja je salila rekvirirana zvona. Dana 29. prosinca 1923. nova zvona su stigla parobrodarskim društvom Puglia, a idućega dana svečano blagoslovljena u zborno-opatskoj crkvi. Najveće od četriju novih zvona poklon je kralja Aleksandra I.[307] Da nabave nova zvona, Korčulani su se morali i zadužiti. Da je tome tako svjedoči i dopis Ministarstva vera Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca kojim je izvijestilo velikog župana dubrovačke oblasti da je ovo ministarstvo odobrilo kredit *Crkovinarstvu Zborno Opatske Crkve* za nabavu novih zvona.[308] Dana 6. studenog 1924. Ordinarijat je uputio dopis

[306] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 19, 1. 1. 1923.

[307] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, bez broja, 1. 1. 1924.

[308] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 1349, 8. 7. 1924.

Uglednom Crkovinarstvu Zborno-Opatske Crkve u Korčuli, kojim ga obavještava da je Ministarstvo vera izdalo nalog *Finansijskoj Delegaciji Split* za isplatu 10.000 dinara na ime nabave novih korčulanskih zvona.[309]

U razdoblju od 1923. do 1925. nova zvona nabavljena su za crkve u Orašcu, Brgatu,[310] Rožatu, Cavtatu,[311] za katedralu[312] i crkvu *dubrovačkog Parca*.[313] Kako je obavijestio *List Dubrovačke biskupije*, još se prethodne, 1924. godine, "osnovao odbor gragjana, koji je uzeo sebi za zadaću da sakupi potrebitu svotu za obnovu naše zborne crkve sv. Vlaha i za nabavu zvona."[314] Tadašnja općinska vlast financijski je pomogla nabavu novih zvona, te je na sjednici 20. rujna 1924. prihvaćen zaključak kojim se "upravi zborne crkve sv. Vlaha u Dubrovniku udjeljuje jednokratna novčana pripomoć od dinara 8.000 za nabavu zvona i ostalih potrepština za napomenutu zbornu crkvu."[315] Do kraja 1924. godine općinski čelnici dodijelili su upravi zborne crkve još 4.000 dinara kao izvanrednu pomoć za nabavu zvona i ostalih crkvenih potrepština.[316] Konačno, nova zvona su nabavljena i 31. siječnja 1925. godine, u svečanoj povorci s Pila, donesena do svečeve crkve. Nova zvona za zbornu crkvu Sv. Vlaha bila su salivena u Padovi, u poznatoj tvornici Colbachini.[317] Četiri nova zvona posvetio je 1. veljače 1925. dubrovački biskup Josip Marčelić. *Narodna Svijest*, onodobni dubrovački tjedni list, izvijestila je svoje čitateljstvo da je 1. veljače u 10 sati održana svečana posveta novih zvona, a na kraju svečanosti topovi i zvonjava crkava pozdravili su obavljenu ceremoniju.[318] O svečanom prijenosu i posveti ovih zvona obavještava i službeno glasilo Dubrovačke biskupije.[319]

U vrijeme kada su mnoge župe Dubrovačke biskupije nabavljale nova zvona, Dubrovačkom se ordinarijatu dopisom obratila *Strojna tovarna in livarne*. Bila je to ljubljanska ljevaonica zvona.[320] Svoju ponudu za *livanje* novih crkvenih

---

[309] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 943, 6. 11. 1924.

[310] *List Dubrovačke biskupije* 10-11 (1923): 83.

[311] *List Dubrovačke biskupije* 12 (1923): 95.

[312] *List Dubrovačke biskupije* 1-2 (1924): 15; *Osobni fond Niko Gjivanović*, kut. 44, sv. CCCLXIV/5, Državni arhiv u Dubrovniku.

[313] *List Dubrovačke biskupije* 1-2 (1925): 9-10.

[314] *List Dubrovačke biskupije*, 1-2 (1924): 16.

[315] Zap. sjed. Opć. Vijeća II, 1924, 541.

[316] Zap. sjed. Opć. Vijeća II, 1924, 563.

[317] *Narodna Svijest* 4 (1925): 4.

[318] *Narodna Svijest* 5 (1925): 1.

[319] *List Dubrovačke biskupije* 1-2 (1925): 9-10.

[320] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 556, 17. 5. 1923.

zvona poslala je i subotička *livnica željeza, čelika, zvona i metala, LIVNICA FERUM D. D.* U dopisu poslanom Ordinarijatu 25. travnja 1923. godine, osim navedenih uvjeta plaćanja, prijevoza i garancije, iz subotičke tvornice napominju i da "poželjni Crkveni blagoslov zvona provodi ovdašnji presvijetli Apostolski Vikar."[321] Na adresu Dubrovačke biskupije iste je godine ponudu za lijevanje zvona poslao ljevač zvona G. B. Polli.[322] Ovaj ljevač zvona iz Udina salio je 1886. godine u susjednoj Kotorskoj biskupiji zvono župne crkve u Prčnju.[323]

Upravo se 1923. godine oglasila *Pokraj. Uprava u Splitu*, koja je putem *Lista Dubrovačke biskupije* obavijestila svećenstvo da neće izdavati uvjerenja za bescarinski uvoz svetačkih kipova, zvona "i t. d. iz inostranstva" i to iz zato da se spomenuti predmeti nabavljaju u domaćim tvornicama i da se potakne domaća industrija.[324] Članak istog sadržaja objavljen je u istom glasilu i prethodne godine.[325]

Dana 22. ožujka 1924. starješina gruškog dominikanskog samostana, otac Pijo Maroević, poslao je dopis *Presvijetlom i prepoštovanom Biskupskom Ordinarijatu* kojim ga obavještava da su i u Gružu nabavljena tri nova zvona, i to većinom "doprinosima dobrih Gružana". Nova zvona posvećena su Sv. Križu, Sv. Dominiku i Sv. Obitelji. Da se što svečanije proslavi blagoslov novih zvona, starješina samostana "stoga najponiznije moli Taj Presvijetli Ordinarijat, da bi blagohotno odredio dan i sat kad bi se imala rečena zvona blagosloviti, da se pučanstvu može na vrijeme javiti."[326]

Sredinom trećeg desetljeća 20. stoljeća nastavilo se s isplatama naknade za rekvirirana zvona. Tako je 14. srpnja 1924. *Župno Crkovinarstvo* Viganj molilo Biskupsku kuriju da čim prije dostavi naknadu za rekvirirana zvona, koja se nalazila u Slavenskoj banci.[327]

Godine 1925. obilježavala se dvjestota obljetnica izgradnje crkve Sv. Ignacija. Dubrovački isusovci za tu su prigodu namjeravali prodati dva stara zvona, salivena 1355. i 1565. godine, koja su im preostala nakon zadnje dvije ratne rekvizicije, kako bi podmirili troškove nabave novog zvona.[328] Nakon četiri dana dubrovačkim je isusovcima stigao dopis od Konzervatorskog ureda za Dalmaciju. U njemu je

---

[321] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 467, 25. 4. 1923.

[322] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, bez broja, 17. 7. 1923.

[323] K. Dočkal, *Naša zvona i njihovi lijevaoci*: 97.

[324] *List Dubrovačke biskupije* 6-7 (1923): 50.

[325] *List Dubrovačke biskupije* 12 (1922): 98.

[326] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 245, 22. 3. 1924.

[327] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 993, 14. 7. 1924.

[328] *KAS*, br. 8, 19. 1. 1925.

Frane Bulić otklonio mogućnost da se spomenuta zvona prodaju, "jer po načelima čuvanja spomenika najbolje da svaki spomenik, dok god je moguće, ostane namijenjen svojoj prvotnoj svrsi i da ga se ne otisne iz kraja u kojem je do sad." Nadalje, Bulić je spomenuo da je ipak moguće da se isusovačka zvona "ponude za nabavu u kojoj crkvi u samom mjestu, do potrebe i u kojoj crkvi van Dubrovnika, u njegovoj okolici ili u Južnoj Dalmaciji, dočim nikako ne bi mogao pristati, da se spomenuta zvona prodaju van Dalmacije, pogotovo ne van granica države."[329] Upravo se na isusovačkom zvonu iz 1355. godine nalazi natpis najstarijeg poznatog dubrovačkog ljevača zvona. Natpis na isusovačkom zvonu glasi: A.D. MCCCLV M. VIVENCIVS & VIATOR EI FILIVS MEFECIT. Dakle, prema natpisu, Viator, koji je 1370. godine salio zvono na samostanu Male braće, vjerojatno je sin Vivencija, ljevača ovog zvona iz 1355. O Vivenciju, dakle, prvom poznatom dubrovačkom ljevaču zvona, ništa više nije poznato.[330] No, monsinjor Kamilo Dočkal u svojoj knjizi *Naša zvona i njihovi lijevaoci* spominje da je 1328. godine magister Viventius sa sinom Belom salio zvono za franjevačku crkvu u Zadru.[331]

Biskupski ordinarijat uputio je dopis *crkovinarstvima* Topolog, Smokvice, Trstenika, Vele Luke, Čare i Lastova. Njime obavještava spomenute župe da je prestala postojati Hrvatska štedionica kod koje su ove župe uložile novac od rekvizicije. Dopisom se navodi da se Hrvatska štedionica *pretopila* u Slavensku banku, koja je preuzela i štednju spomenutih župa. Na kraju dopisa, iz Ordinarijata su uputili pitanje župama da "izvole javiti što ćemo sa rečenom svotom."[332] Na prethodni dopis reagirao je župnik Topolog, Niko Unković, koji je od Ordinarijata tražio da "izvoli poštom otpremiti svotu primljenu za zvono naših crkava."[333] Isto je dopisom od Ordinarijata zatražio župnik Čare, Antun Oreb.[334] Obrazac dubrovačke filijale Slavenske banke svjedoči da je naknada za rekvirirana zvona isplaćena svim župama spomenutima u dopisu od 14. rujna 1925.[335]

Drugoga dana 1926. godine, lastovski župnik Antun Jurica zamolio je dubrovački Biskupski ordinarijat da *blagoizvoli* isplatiti naknadu za rekvirirana lastovska zvona.[336]

---

[329] *KAS*, br. 8/25, 23. 1. 1925.
[330] L. Beritić, »Ivan Krstitelj de Tollis«: 49.
[331] K. Dočkal, *Naša zvona i njihovi lijevaoci*: 115.
[332] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 783, 14. 9. 1925.
[333] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 813, 18. 9. 1925.
[334] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 1029, 5. 11. 1925.
[335] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, bez broja, 15. 2. 1926.
[336] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 108, 2. 1. 1926.

Godine 1938.-1960.

Dana 27. prosinca 1938. godine dubrovački biskup Josip Marčelić posvetio je dva zvona za franjevačku crkvu u Gradu. "Oba zvona bila su dobavljena od firme Lebiš iz Zagreba. Veliko zvono daruje Nj. Veličanstvo Kraljica Marija. Drugo zvono, dar je zaslužnih dobročinitelja, a najviše je dao g. Pasko Baburica."[337] Ovaj bogati iseljenik već je 1928. godine financirao obnovu dubrovačkog renesansnog zvonika, djelomično porušenoga 1906.[338] Člankom »Nova dva zvona crkve Male Braće«, *List Dubrovačke biskupije* popratio je ovaj događaj.[339]

Godine 1956, putem *Obavijesti Biskupskog Ordinarijata u Dubrovniku*, upućen je poziv svim župnim uredima kao i starješinama samostana da Ordinarijatu dostave točan popis zvona matica, samostana i kapela cijele Biskupije.[340]

Na uredbu Ordinarijata, dubrovački isusovci poslali su podatke o zvonima na crkvi Sv. Ignacija. Prema poslanom dopisu, jasno je da su rekviziciju u Prvom svjetskom ratu izbjegla dva zvona - jedno koje ima natpis *Santius de Regis, Medolanensis f(ecit) opus MDLXXV*,[341] i jedno iz 1335. godine na kojemu je nečitljivi natpis.[342] Osim ova dva zvona, dubrovački isusovci nabavili su 1924. godine zvono iz ljevaonice Jakova Cukrova.[343] Podatke o zvonima Ordinarijatu je poslao i don Stanko Gatić, župnik župe Gruda. Od mnogih zvona koja se nalaze na crkvama na području ove župe, dva su oslobođena rekvizicije. Jedno takvo nalazilo se na kapeli Sv. Nikole u Radovčićima za koje je navedeno da je "od starine", a drugo se nalazi na kapeli Gospe od Zdravlja. Ono ima i natpis na kojemu stoji: *Opus Caspelli anno Dom. 1782*.[344] Jedno zvono iz župe Vitaljina bilo je oslobođeno rekvizicije. Ono je saliveno 1911. godine i posvećeno je Sv. Vlahu, a nalazi se na župnoj crkvi Sv. Spasa.[345] Lisački župnik Petar Bokarica

---

337 *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 149/39, 20. 1. 1939.

338 Vinicije B. Lupis, »O neorenesansnom gradskom zvoniku u Dubrovniku.« *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 24 (2000): 85.

339 *List Dubrovačke biskupije* 11-12 (1938): 93.

340 *Obavijesti Biskupskog Ordinarijata u Dubrovniku* 2 (1956): 2.

341 Prema dokumentima Arhiva Dubrovačke biskupije i Konzervatorskog arhiva u Splitu, ovo zvono datira se u 1565. godinu (*Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 8, 2. 12. 1915; *KAS*, br. 8, 19. 1. 1925).

342 Prema Lukši Beritiću, zvono je saliveno 1355. godine, a na njemu se nalazi i ime majstora o čemu svjedoči i natpis na zvonu: A.D. MCCCLV M. VIVENCIVS & VIATOR EI FILIVS MEFECIT (L. Beritić, »Ivan Krstitelj de Tollis«: 49).

343 *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 528/56, 20. 7. 1956.

344 *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 636/56, 31. 8. 1956.

345 *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 620/56, 29. 8. 1956.

u popisu je naveo dva zvona koja nisu rekvirirana u Prvom svjetskom ratu. Ono iz 1586. godine nalazi se na kapeli Svih Svetih u Liscu. Drugo zvono spašeno rekvizicije nalazi se na kapeli Sv. Duha u Kotezima. Ono je iz 1910. godine. Na ovom zvonu je natpis *Macks Samassa Wienerneustadt*.[346] Ono je rad ljubljanskog ljevača zvona s početka 20. stoljeća, čiji su se preci još 1734. godine počeli baviti lijevanjem zvona.[347] Iz župnog ureda Majkovi popis zvona Ordinarijatu je poslao tamošnji župnik Ante Kržanić. U njemu je navedeno jedno zvono sačuvano od rekvizicije. Jakov Cukrov salio ga je u Splitu 1905. godine, kada ga je i posvetio biskup Marčelić. Ovo zvono nalazi se na crkvi Sv. Trojstva,[348] koja je sagrađena godinu prije salijevanja zvona.[349] Iz župnog ureda Banići Ordinarijatu je dostavljen popis zvona, među kojima se nalaze dva koja su izbjegla rekviziciju u Prvom svjetskom ratu. Starije zvono nalazi se na crkvi Male Gospe u Mravinci. Na njemu je natpis *Opus Romani Galba Chiniutini* i godina 1817. Na župnoj crkvi Sv. Marije Magdalene u Banićima nalazi se zvono Jakova Cukrova, koje je saliveno u Splitu 1910. godine.[350] Upravitelj župe Smokovljani, Miho Dender, u popisu je naveo dva zvona koja su oslobođena rekvizicije. Oba su se nalazila na crkvi Sv. Vida. Starije je bilo saliveno 1562, a mlađe 1909. godine. Mlađe zvono je saliveno u Splitu kod Jakova Cukrova.[351] Prema Popisu zvona iz 1956. godine, u župi Slano nalazilo se sedam zvona koja su bila oslobođena ratne rekvizicije. Jedno se nalazilo na crkvi Sv. Vlaha u Slanom. Ono je saliveno 1766. u Veneciji. Na zvonu je bio natpis *opus Gancian*. U Banji, na kapeli Anuncijate nalazilo se zvono saliveno 1885. godine. Na njemu je stajao natpis *Ditta Francesco Ing. De Poli*. Na kapeli Sv. Roka u Grgurićima nalazilo se zvono iz 1883. godine, koje je saliveno u Splitu u ljevaonici Jakova Cukrova (*Ditta Jakov Cukrov*). U franjevačkom samostanu nalaze se četiri stara zvona. Dva su salivena u 17. stoljeću, tj. 1643. godine, a druga dva u 18. stoljeću, tj. 1726. Na sva četiri stoji natpis *Ditta Anton De Pollis*.[352] U župi Sv. Antuna Opata u Malom Stonu nalazila su se četiri zvona koja su oslobođena rekvizicije. Najstarije među njima, ono iz 1470. godine, nalazilo se na župnoj crkvi Sv. Antuna Opata. Ostala sačuvana zvona bila su salivena neposredno prije početka Prvog svjetskog rata i sva kod Jakova Cukrova

---

[346] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 549/56, 10. 7. 1956.
[347] K. Dočkal, *Naša zvona i njihovi lijevaoci*: 103.
[348] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 547/56, 25. 7. 1956.
[349] I. Šimić, *Šematizam dubrovačke biskupije*: 79.
[350] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 484/56, 10. 7. 1956.
[351] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 570/56, 3. 7. 1956.
[352] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 382/56, 20. 6. 1956.

u Splitu. Godine 1912. salivena su zvona na kapeli Srca Isusova i crkvi Sv. Vida, dok je 1910. saliveno zvono na crkvi Bl. Gospe.[353] Među podacima o zvonima koje je Ordinarijatu poslao župnik Čilipa, Luka Antunović, nalazilo se i jedno zvono koje je bilo oslobođeno rekvizicije. Ono se nalazilo na crkvi Sv. Nikole u Čilipima, a saliveno je 1898. godine kod Jakova Cukrova u Splitu.[354] Iz Podataka o zvonima župe Ponikve jasno je da su u toj župi nakon ratne rekvizicije ostala sačuvana četiri zvona. Tri su se nalazila na crkvi Sv. Ivana Krstitelja u Šparagovićima. Salivena su u Veneciji i na njima su stajale godine: *MDCLVIII*, *MDXCVIII*, *MDC*. Osim godine nastanka, na zvonima stoji i sljedeći natpis: *Opus Ant. Depolis*. U Boljenovićima se nalazi četvrto zvono ove župe koje je izlučeno od rekvizicije. Ono je na kapeli Sv. Petra i Pavla. Župnik Ponikava, Mirko Tajalić, naveo je da je ovo "staro zvono bez oznake." Za pretpostaviti je da je ovo zvono spašeno od rekvizicije upravo zbog svoje navodne starosti.[355] Don Frano Vučetić, lopudski župnik, poslao je dopis Biskupskom ordinarijatu kojim ga obavještava o zvonima u župi Gospe od Šunja. Prema Vučetićevu popisu, na crkvi Gospe od Šunja nalazila su se tri zvona: srednje, s natpisom *OPUS IOANNIS ET BAPTISTE DETONIS MDXVIII*, veliko, s natpisom *OPUS PETRI IOANIS, MDXCVII*, i malo, s natpisom *OPUS IACOBI DE CALDERA MDXCVI*. Na zvoniku crkve Sv. Marije od Špiljice nalazila su se također tri zvona. Veliko zvono imalo je natpis *OPUS PETRI IOANNIS. MDXXIIII*. Na srednjem zvonu stajala je godina *MDXXVIII*, a na malome je stajao natpis *OPUS IACOBI DE CALDERA* te godina *MDXCVI*. Kao što je vidljivo, na dva spomenuta lopudska zvona nalazi se natpis *OPUS IACOBI DE CALDERA*. Prema Dočkalu, radi se o Jacobusu Calderari, mletačkome ljevaču zvona s početka 17. stoljeća. Kako Dočkal kaže, "od njega potječe zvono na zvoniku župne crkve Uznesenja Bl. Dj. Marije na nebo u gradu Rabu iz 1601. g." Na zvoniku crkve Sv. Nikole nalazi se zvono s natpisom *REX VINCIT IN PACE DE UTERO HOMO FACTUS EST OPUS IOANNES BAPTISTA DETONIS VENETIS MDXCII*. Župnik Vučetić napominje da se u crkvenoj muzejskoj zbirci nalaze još tri zvona: zvono iz kapele Sv. Ivana s Ivanjbrda, na kojem su godina *MDLXXX* i grb s dvije slike, zvono s crkve Presvetog Trojstva sa natpisom *SANTUS DE REGIS FA // T OPUS MDLXXVIII* i zvono sa natpisom *OPUS FRANC LAGUS MDLXXIX*.[356] U radu je već spomenuto ovo zadnje zvono.

[353] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 393/56, 22. 6. 1956.
[354] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 416/56, 18. 6. 1956.
[355] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 427/56, 30. 6. 1956.
[356] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 461/56, 30. 5. 1956.

Ono predstavlja najstarije sačuvano zvono Frana Antice Lastovca. Nalazilo se na crkvi koja je bila u vlasništvu Miha Pracata.[357]

Na poziv iz *Obavijesti*, cavtatski župnik Mato Bogišić poslao je Ordinarijatu popis zvona župe Sv. Nikole. Od popisanih zvona dva su bila oslobođena rekvizicije. Jedno se nalazilo na župnoj crkvi Sv. Nikole. Ono je 1900. godine saliveno u ljevaonici Jakova Cukrova u Splitu. Zvono na kapeli Gospe od Pompeja saliveno je 1902. godine.[358] U Goveđarima se na crkvi Velike Gospe nalazi zvono saliveno 1803. Malo zvono ove crkve nalazi se na kapeli Sv. Petra u Blatu, dok je treće zvono, s crkve u Goveđarima, rekvirirano u Prvom svjetskom ratu.[359] Župnik Bogomir Babić obavijestio je Ordinarijat da je na crkvi Sv. Vlaha u Babinom Polju postojalo zvono iz 1803. godine, koje je uništeno eksplozivom.[360] Osim ovih zvona, koja su zabilježena u izvorima Arhiva Dubrovačke biskupije, iz literature je poznato još nekoliko zvona koja su spašena rekvizicije. Jedno takvo zvono već je prije spomenuto, a nalazi se na crkvi Gospe Karmelske u Pijavičinu. Također, na crkvi Sv. Antuna u Trsteniku postoji zvono iz prve polovice 19. stoljeća. Na njemu je natpis:

OPUS
ALLEXANDRI
ET FRATRUM
DE POLLI
VENETAE
ANNO DOMINI
MDCCXXXIX[361]

Korčulanska crkva Sv. Justine posjeduje zvono koje je 1903. godine salila ljevaonica Cukrov. Kapela Sv. Luke također posjeduje zvono koje je saliveno prije Prvog svjetskog rata. Ono je rad ljevaonice De Poli, a saliveno je 1899. godine.[362]

---

[357] S. Szymański, »O Lastovcima lijevačima zvona i topova u Poljskoj«: 121.
[358] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 375, 12. 6. 1956.
[359] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, br. 381/56, 20. 6. 1956.
[360] *Gradnje i popravci*, kut. br. 1, bez broja, 20. 6. 1956.
[361] C. Fisković, »Nekoliko starih zvona dalmatinskih crkava«: 122.
[362] Damir Tulić, »Zvona korčulanskih crkava.« *Godišnjak grada Korčule* 9 (2004): 121-122.

Zaključak

Teško ratno stanje posljednjih godina života Austro-Ugarske Monarhije osjetila je i Katolička crkva. Naime, u razdoblju Prvog svjetskog rata dvojna Monarhija izvršila je dvije rekvizicije crkvenih zvona. Prinudno oduzimanje crkvenih zvona za ratne svrhe vršeno je zato što je bronca, najprikladnija kovina za izradu topova, ujedno i materijal od kojeg su izrađivana zvona. Članovi konzervatorskih ureda bili su zaduženi za nadzor rekvizicije crkvenih zvona na području Trojednice. Na području hrvatskih zemalja pod Krunom Svetog Stjepana postojalo je osam sabirališta u kojima su zvona ležala spremna da budu odvezena u tvornice, gdje su se trebala pretaliti u topove. Prema Buliću, Vojno zapovjedništvo iz Mostara uzelo je 1.500 zvona iz Dalmacije.

Dokumentacija o rekvizicijama zvona Dubrovačke biskupije pohranjena je u Arhivu Dubrovačke biskupije i arhivu Konzervatorskog ureda u Splitu. *List Dubrovačke biskupije* i *Prava Crvena Hrvatska*, dubrovački listovi koji su izlazili u vrijeme Prvog svjetskog rata, također svjedoče o prinudnom oduzimanju zvona Dubrovačke biskupije za ratne svrhe.

U Arhivu Dubrovačke biskupije sačuvan je dopis Dalmatinskog namjesništva namijenjen Biskupskom ordinarijatu u Dubrovniku. Datiran je 31. svibnja 1915. godine. Najstariji je to dokument vezan uz problematiku ratne rekvizicije crkvenih zvona na području Dubrovačke biskupije. Tim dokumentom Namjesništvo je upozorilo Ordinarijat da ubrza akciju sabiranja kovina za ratne svrhe. Ujedno, namjesnik Attems je obavijestio Ordinarijat da u Biskupiji veći broj crkava ima zvona koja su suvišna u svakodnevnoj službi, te bi se mogla besplatno ustupiti vojnoj upravi. Korespondencija vezana za prvu ratnu rekviziciju između Dubrovačkog ordinarijata i vojnih vlasti Austro-Ugarske trajala je od svibnja 1915. do travnja 1917. godine. U tom se razdoblju o istoj temi vodila korespondencija između Ordinarijata i župa Dubrovačke biskupije.

Namjesništvo je prvo planiralo da crkvene vlasti suvišna crkvena zvona besplatno ustupe vojnoj upravi. No, 15. listopada 1915. namjesnik Attems uputio je dopis Biskupskom ordinarijatu u Dubrovniku, kojim ga obavještava da će se zbog izvanredne i hitne potrebe vojne uprave skinuti sa zvonika crkava i rastaliti u topove sva zvona, osim onih koja su prijeko potrebna za interese bogoštovlja, te onih koja imaju spomeničku vrijednost. Nadalje, namjesnik navodi da će sve troškove skidanja i prijevoza zvona vojna uprava preuzeti na sebe. Da spriječi daljnje žrtvovanje građanstva, Attems je najavio da će vojna uprava

isplaćivati naknadu za oduzeta zvona, i to prema načelu koje se tek treba utvrditi, no on pretpostavlja da će se novac isplaćivati prema težini. Ovim dopisom Ordinarijat je obaviješten da pozove sve župe u Biskupiji da upotrebom obrasca I (slika 15), koji se nalazio u privitku dopisa, daju detaljne podatke o zvonima u pojedinoj župi. Na temelju prikupljenih podataka Ordinarijat bi trebao sastaviti popis zvona za čitavu Biskupiju. U obrazac II (slika 16), kojim će se služiti Ordinarijat, treba uvrstiti i zvona koja ne bi bila predmetom rekvizicije. U zadnjem dopisu 1915. godine, Namjesništvo je obavijestilo Ordinarijat da vojna uprava za ratne svrhe svakako mora imati na raspolaganju najmanje 2/3 ukupne težine zvona u Biskupiji. Također, Ordinarijatu je rečeno da, u suradnji s upraviteljem pokrajinskog konzervatorskog ureda u Splitu, treba iz rekvizicije isključiti zvona koja imaju povijesnu i umjetničku vrijednost. Upravo je splitski konzervator don Frane Bulić imao veliku ulogu u određivanju koja su zvona Dubrovačke biskupije trebala biti oslobođena rekvizicije. U radu je donesen popis zvona koja je don Frane Bulić, prema obrascu I (*Iskazu zvona*), odredio da ih treba sačuvati ili eventualno treba sačuvati. Od kasnog srednjeg vijeka do 19. stoljeća na nekolicini zvona zabilježeni su njihovi ljevači, među kojima se ističe Ivan Krstitelj Rabljanin. Neka zvona nisu zabilježena *Iskazom zvona*, ali su poznata iz literature.

Kako je svoje čitateljstvo obavijestila *Prava Crvena Hrvatska*, “sa skidanjem odregjenih zvona u našem gradu” započelo se u posljednjem tjednu travnja 1917. Rekvizicija nije bila dovršena, kad je od Državnog ureda za spomenike iz Beča stigla vijest da će se kroz najkraće vrijeme provesti druga, stroža, na temelju koje će se isključiti samo ona zvona koja će *Pokrajinski Konservatorijalni Ured* označiti kao vrijedna da se sačuvaju. Ova naredba izašla je u Listu državnih zakona 22. svibnja 1917. Naknada za oduzeta zvona iznosila je četiri krune po kilogramu.

Lipanj 1917. godine protekao je u pripremi provedbe druge rekvizicije. Da se ona što uspješnije obavi, Pokrajinski konzervatorski ured za Dalmaciju poslao je dopis svim župnim uredima u Pokrajini. Njime su župni uredi obaviješteni o odluci austro-ugarskih vlasti od 22. svibnja iste godine, kojom je određeno da će se provesti druga rekvizicija. Bulić, pokrajinski konzervator, ovim je dopisom obavijestio sve župne urede u Pokrajini da najkasnije do 15. lipnja 1917. trebaju predati točan popis zvona kako bi se odredilo koja će od njih biti izlučena iz druge rekvizicije. Nadalje, Bulić objašnjava da popisi zvona predani prilikom izvršenja prve rekvizicije nisu bili posve točni i potpuni da bi se na temelju njih moglo osloboditi zvona od druge rekvizicije. Do kraja 1917. godine

župe Dubrovačke biskupije poslale su popise sa zvonima koja su sačuvana od prve rekvizicije.

U prvim poslijeratnim mjesecima nametnulo se pitanje isplate naknade za rekvirirana zvona. Bila je to glavna tema poslijeratne korespondencije vezane za ratnu rekviziciju između Ordinarijata i dubrovačkih župa. Ista problematika dominirala je i u korespondenciji vezanoj za ratnu rekviziciju i iduće, 1919. godine. U međuraću je počela nabava novih zvona za crkve širom Dubrovačke biskupije.

Godine 1956, putem *Obavijesti Biskupskog Ordinarijata u Dubrovniku* upućen je poziv svim župnim uredima i starješinama samostana da Ordinarijatu dostave točan popis zvona matica, samostana i kapela u cijeloj Biskupiji. Iako nije sačuvana cjelovita dokumentacija, iz sačuvanih dopisa koje su župni uredi uputili Ordinarijatu vidljivo je da je, unatoč dvjema ratnim rekvizicijama, dio zvona spašen, tj. nije pretvoren u topove za ratne operacije Austro-Ugarske u Prvom svjetskom ratu.

Prilozi

k. br. 2533/K. U. M.

Obrazac I.

Pokrajina: Dalmacija

Dieçeza: Dubrovnik

ISKAZ

zvona, te se nalaze u župi (gr. ist. parohiji). Ošlje

Tekući broj	CRKVA (kapela) u	najveći promjer u cm.	težina u kg. *)	doba **)	Na zvonu je vidljiv			OPASKA
					godina	jedan napis ***)	plohorezba (bassorilievo) ***)	
1	Matica (sv. Roko) Ošlje	60 cm			1893			[illegible]
2	" " "	54 cm			1893			
3	" " "	48 cm			1897			
4	Kapela sv. Nikole "	34 cm			1587		[illegible]	[illegible]
5	" sv. Petra Stupe	42 cm			1613			[illegible]
6	" Gospe od Rozarja u	33 cm		[illegible]		nè		[illegible]

OPASKA: *) Ova se rubrika ima samo onda popuniti, ako se promjer ne može izmjeriti ili je težina poznata.

**) Ova se rubrika ima onda popuniti, ako na zvonu *nije* naznačena godina; inače se ima godina naznačiti u slijedećoj rubrici.

***) Podatci u ovoj se rubrici imaju pružiti sa „*da*" ili „*ne*"; u koliko se može dati bez poteškoće tačan podatak napisa ili pobliži podatci glede plohorezbe, imaju se povratiti u rubrike „opaske". Ovdje se imadu zabilježiti i ostale eventualno poznate podatke, n. pr. mjesto porijekla, kovina zvona (smjesa). Takodjer se ima navesti u slučaju, da bi primanje zvona bilo skopčano sa osobitim poteškoćam ili bi zahtijevalo kakvu gradjevnu promjenu.

*Apsolutno reservirati

*Eventualno reservirati

Slika 15. Obrazac I

Fortlaufende Zl.	Pfarr. bezirk	Kirche /Kapelle/	Größter Durchmesser in cm	Gewicht in kg	Alter	Auf der Glocke ist ersichtlich: die Jahreszahl	eine Inschrift	ein Bildwerk	Vom Standpunkte der Kulturinteressen von der Abgabe auszunehmen	Wegen dringender Interessen der Kunstpflege ...	Anmerkung
8		Übertrag		22.071						15 3.369	
35	Mrcine	Župska		140		1870			/		
				120							
			34	26		1563					Reservirati B.
			32	20		–					
36	Čilipi	matica	80	316		1898					
			73	226		"			/		
			65	154		"					
		ima još u 9 kapela 11 zvona u poprijeènom promjeru od 20-30 cm.		220		Megju ovim ima biti starih zvona. Ova reservirati B.					
37	Trpanj	matica	73	239	10 g		ja	ja			
		Sv. Petra i P.	66	164	"	1904	ja	ja			
			57	121	"		ja	ja			
			54	98	"		ja	ja			
			48	70	"		ja	ja	/		
		Karmen	58	110	9 g.		ja	ja	/		
		Sv. Roko	63	130	105g				/	1	130 Reserv.
		Sv. Nikola	25	15			nein	nein			
		Sv. Križa	37	30			"	"			
38	Kuna	matica	60 50 30	120 70 18					/ /		
		Samostanska	86 80 65 60 55	300 215 147 123 89							
		kapela Sv. Spasa	35	26		U kapeli S. Vida zvono iz god. 1590 reservirati.					
		" S. Frana	25	15							
		" u crkvicam	25	15		U kapeli Gospe od Karmina zvono iz god. 1664 po mogućnosti reservirati B.					
		" S. Stjep.	30	18							
		" S. Ilije	25	15							
		" S. Kate	35	30							
			30	18							
			25	15							
		Fürtrag		25.505						16 3.499	

Slika 16. Obrazac II

THE REQUISITION OF BELLS IN THE DUBROVNIK BISHOPRIC IN THE FIRST WORLD WAR

ĐIVO SJEKAVICA

Summary

In the course of the First World War, the Austro-Hungarian Monarchy twice requisitioned the church bells of the Dubrovnik bishopric because the material from which they were made, bronze, proved to be the best metal for casting cannons. The correspondence related to the first war requisition between the military authorities of the Austro-Hungarian Monarchy and the Dubrovnik Bishopric Ordinariate along with the parishes of the Dubrovnik bishopric lasted from May 1915 to April 1917. In a letter of 15 October 1915, military governor Attems informed the Bishopric Ordinariate in Dubrovnik that all the church bells would be taken down from the belfries and recast into cannons except those necessary for religious service and those of monumental value. On the basis of the information gathered from the parishes, the Ordinariate was to make a list of all the bells throughout the bishopric, including the ones not subject to requisition. The paper affords a list of the bells that don Frane Bulić, the conservator in charge, marked as those to be preserved or worthy of preservation, adding the ones known from literature.

The requisition of bells started in the last week of April 1917. However, in May the bishopric was officially informed that another, an even stricter requisition would be carried out, on the basis of which only the bells marked as valuable by the *Pokrajinski Konservatorijalni Ured* (Regional Conservation Office) would be exempt. Although the list of the church and chapel bells of 1956 has not survived in full, the sources confirm that some of the bells were not recast into the cannons of the Austro-Hungarian army in World War I despite the undertaken war requisitions.